

Primjena evropskih i
međunarodnih
standarda medijske i
informacijske
pismenosti u različitim
domaćim institucijama

Studija dobrih praksi u odabranim državama članicama Vijeća
Evrope i njihovoj važnosti u kontekstu Bosne i Hercegovine

www.coe.int/freedomofexpression

Primjena evropskih i međunarodnih standarda medijske i informacijske pismenosti u različitim domaćim institucijama:

Studija dobrih praksi u odabranim državama članicama Vijeća Evrope i njihovoj važnosti u kontekstu Bosne i Hercegovine

novembar 2021. godine

Autori:

Dr. Krisztina Rozgonyi¹

Bojana Kostić²

¹*Dr. Krisztina Rozgonyi* je viši pravni stručnjak i stručnjak za politiku u oblasti međunarodnih medija, telekomunikacija i IP-a . Sa međunarodnim i evropskim organizacijama, državnim vladama i regulatornim tijelima saraduje kao savjetnik za slobodu medija, politiku spektra i upravljanje digitalnim platformama. Dr. Rozgonyi provodi istraživanja i predaje na Odsjeku za komunikacije Univerziteta u Beču , gdje upravlja i platformom u cilju povezivanja istraživanja sa programskim smjernicama.

²*Bojana Kostić* je dugogodišnja zagovornica slobode medija, sa obimnim iskustvom u istraživanjima pod vodstvom zajednice i inkluzivnim istraživanjima. U svojim istraživanjima ispituje teme koje se nalaze na sjecištu ljudskih prava i tehnologije, sa osvrtom na slobodu izražavanja na internetu, zlostavljanje na internetu, sigurnost na internetu i utišavanje.

Ovo istraživanje je izrađeno uz podršku Vijeća Evrope i projekta *Medijska i informacijska pismenost: za ljudska prava i demokratiju*, u okviru Akcionog plana za Bosnu i Hercegovinu 2018-2021. Finansiranje Akcionog plana osigurale su Norveška i Luksemburg.

Mišljenja izražena u ovom dokumentu su isključivo autorova i ne odražavaju nužno službenu politiku Vijeća Evrope.

© 2021 Vijeće Europe. Sva prava zadržana. Nijedan dio ove publikacije ne smije biti preveden, reproduciran ili prenesen, ni u jednom vidu i ni na koji način, elektronskim (CD, internet, itd.) ili mehaničkim putem, uključujući i fotokopiranje, snimanje ili neki drugi vid skladištenja informacija ili njihovog smještanja u sisteme za dalje preuzimanje, bez prethodne pismene dozvole Direktorata za komunikacije (F-67075 Strasbourg Cedex ili publishing@coe.int).

Fotografije: Shutterstock

Sažetak	1
I. Uvod	2
II. Međunarodni i evropski okvir politike MIP-a	4
2.1. Vijeće Evrope(VE)	5
2.2 Evropska unija (EU)	6
2.3 Organizacija Ujedinjenih nacija za obrazovanje, nauku i kulturu (UNESCO)	8
III. MIP u Bosni i Hercegovini: osnovne informacije i kontekst	9
3.1.Usmjerenost MIP-a i status primjene u BiH	11
IV. Naredni koraci: konceptualni okviri i modeli upravljanja MIP-om	15
4.1. Analiza: Okvir i modeli upravljanja MIP-om u državama članicama VE	15
4.2. Pregledna analiza po zemljama	23
4.2.1. Dobra praksa: Finska	23
4.2.2. Napredna faza: Irska	25
4.2.3. Rana faza: Hrvatska	27
4.2.4. Zaključci i stečena iskustva	28
4.3. Nove regulatorne prilike, potencijalni izvori finansiranja i modeli upravljanja u nastajanju	29
4.3.1. Nove regulatorne prilike	29
4.3.2 Potencijalni izvori finansiranja	30
4.3.3. Novi modeli upravljanja koji se oslanjaju na mreže	31
V. Preporuke	33
5.1 Preporuke u vezi sa modalitetima upravljanja u BiH i ulogom RAK-a	33
5.1.1 Edukacija/podizanje svijesti	33
5.1.2 Istraživanja/izvještavanje	34
5.1.3 Mreža u kojoj učestvuje veći broj aktera	34
5.2 Preporuke u vezi sa podsticajnim zakonskim i političkim okvirom	35
Prilog 1: Ograničenja	39
Prilog 2: LITERATURA	39
Bibliografija	39
Zakonski akti	42
Regulatorni instrumenti (lokalni i međunarodni), ostali dokumenti kojima se postavljaju standardi i presude	43

SKRAĆENICE

AVMSD	Direktiva o audiovizuelnim medijskim uslugama (<i>Audiovisual Media Services Directive</i>)
BAI	Regulatorno tijelo za elektronske medije Irske (<i>Broadcasting Authority of Ireland</i>)
BiH	Bosna i Hercegovina
CM	Komitet ministara (<i>Committee of Ministers</i>)
CMFE	Evropski forum medija u zajednici (<i>Community Media Forum Europe</i>)
VE	Vijeće Evrope
EAVI	Medijska pismenost za aktivno građanstvo
EKLJP	Evropska konvencija o ljudskim pravima
ECP	platforma informacijskog društva u Holandiji
EMIL	Radna grupa EPRA-e za MIP
EPRA	Evropska platforma regulatornih tijela (<i>European Platform for Regulatory Authorities</i>)
ERGA	Grupa evropskih regulatornih tijela za audiovizuelne medijske usluge (<i>European Regulators Group for Audiovisual Media Services</i>)
EU	Evropska unija
FICORA	Regulatorno tijelo za komunikacije Finske
GMK	Društvo za medijsko obrazovanje i kulturu komunikacije u Saveznoj Republici Njemačkoj
GSPWM	Zajednička komisija za programe, oglašavanje i medijsku pismenost
IMEC	Centar za medijsku pismenost u Slovačkoj
JASA	Akademija za mlade i starije u Slovačkoj
MCP	Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine
MEKU	Centar za medijsko obrazovanje i audiovizuelne medije u Finskoj
MIP	medijska i informacijska pismenost
MLI	Irska mreža za medijsku pismenost (<i>Media Literacy Network Ireland</i>)
NIBG	Holandski audiovizuelni institut
NPO	Javno društvo za radiodifuziju u Holandiji
SMSP	pružatelji usluga društvenih medija (<i>Social Media Service Providers</i>)
UNESCO	Organizacija Ujedinjenih nacija za obrazovanje, nauku i kulturu
UNICEF	Međunarodni fond Ujedinjenih nacija za pomoć djeci
VSP	platforme za razmjenu video zapisa (<i>Video Sharing Platforms</i>)
MKT	Ministarstvo komunikacija i prometa Bosne i Hercegovine
MSBiH	Ministarstvo sigurnosti Bosne i Hercegovine

Sažetak

Medijska i informacijska pismenost (MIP) predstavlja snažan resurs koji omogućava promjenu i koji građanima obezbjeđuje vještine i znanje za razumijevanje, kritičko vrednovanje i osmišljavanje složenog medijskog i digitalnog ekosistema. U današnjem digitalizovanom svijetu, te vještine i znanje predstavljaju preduvjete za potpuno, nesmetano i participativno uživanje ljudskih prava, a naročito prava na slobodu izražavanja. Imajući u vidu značaj MIP-a u okruženju koje omogućava slobodu izražavanja, osiguravanje stabilnog i čvrstog okvira politike MIP-a i njene učinkovite primjene u skladu sa standardima Vijeća Evrope jasno potpada pod djelokrug pozitivnih obaveza države, te, u tom smislu, državni organi i tijela na svim nivoima u Bosni i Hercegovini (BiH) moraju osigurati održiv i neometan razvoj i primjenu MIP-a.

U tom kontekstu, ovom studijom predlažu se mogući putevi (u skladu sa međunarodnim i evropskim standardima, te na osnovu konteksta specifičnog za određenu zemlju) za uspostavljanje funkcionalne infrastrukture za MIP u BiH i to imajući u vidu kako konceptualni okvir tako i modele upravljanja MIP-om. Na osnovu stručnosti, jedinstvene pozicije i nadležnosti Regulatorne agencije za komunikacije (RAK), nezavisnog regulatornog tijela u BiH, studija predlaže skup preporuka za (1) konceptualni okvir MIP-a: edukacija, istraživanje, saradnja više aktera i regulatorno funkcionisanje; i (2) modele upravljanja koji osiguravaju da okviri politika i pravni okviri doprinose pogodnom okruženju na način da se RAK-u dodijele zakonske ovlasti (npr. pozicija koordinacije između više aktera), dosljedno finansiranje aktivnosti vezanih za MIP (stabilnost i trajnost) i omogućiti saradnja sa domaćim i međunarodnim akterima (znanje i saradnja).

U cilju stvaranja stabilne infrastrukture za MIP u BiH, a da bi se osigurala održivost i stabilnost značajne pozicije koju RAK ima u upravljanju MIP-om, za dalju dogradnju treba iskoristiti trenutni zamah i proces preuzimanja i provedbe revidirane Direktive Evropske unije (EU) o audiovizuelnim medijskim uslugama (AVMSD). Pored toga, intervencije koje se tiču MIP-a treba dopuniti i podržati uključivanjem više državnih i nedržavnih aktera, a obzirom na prirodu MIP-a koja podrazumijeva ukrštanje i preplitanje više sektora. Trajne aktivnosti koje RAK poduzima u cilju jačanja nove mreže u kojoj učestvuje više aktera, u smislu koordinacije, olakšavanja i finansiranja, trebaju podržati i drugi akteri. Glavni resurs treba biti mreža za MIP u kojoj učestvuje više aktera koja je formalno uspostavljena, posjeduje zakonska ovlaštenja i koja se održivo finansira, a kojom će koordinirati RAK u cilju osiguravanja horizontalne saradnje i sistematskog omogućavanja intervencija u pogledu MIP-a u cijeloj državi. U studiji se dalje objašnjavaju razlozi zašto je ova vrsta saradnje neophodna za sveobuhvatnu i efikasnu MIP, te pojašnjava važnost održivog i racionalnog finansiranja za postojeće i buduće intervencije koje se tiču MIP-a koje će, pored vanjskih resursa biti, prije svega, potpomognuto državnim sredstvima. Naime, jedini način da BiH osigura sveobuhvatan, strateški, strukturiran i institucionalno kodificiran okvir MIP-a i model upravljanja MIP-om koji su zasnovani na dokazima je putem stabilne saradnje i finansiranja.

I. Uvod

Navedena studija provedena je sa dva cilja. Prvo, u studiji se analiziraju iskustva vezana za MIP u odabranim državama članicama Vijeća Evrope (VE) koja su prepoznata kao dobre prakse, a kako bi se izvukle pouke i ocijenio njihov značaj i primjenjivost na kontekst Bosne i Hercegovine, pa se u studiji posebna pažnja posvećuje ulozi i odgovornostima nadležnog regulatornog tijela (*Regulatory Authority (RA)*). Drugo, cilj studije je doprinijeti jačanju i podsticanju održivosti važeće i buduće politike vezane za MIP, te programskih intervencija u Bosni i Hercegovini.

U studiji se, na osnovu konteksta BiH, predlaže konkretna usmjerenost RAK-a na te prilike unutar okvira upravljanja MIP-om u BiH i to iz dva osnovna razloga.

Prvo, infrastruktura u zemlji vezana za MIP još uvijek se nalazi u ranoj fazi razvoja i karakteriše je nepostojanje koordinacije i sistematskog angažmana većine istaknutih aktera (Vajzović 2020, str.6; del Mar Grandío et al. 2017, str.122; Hrnjić Kuduzović i Kerševan Smokvina 2020, str.8), uključujući Ministarstvo civilnih poslova (MCP), Ministarstvo komunikacija i prometa, Ministarstvo sigurnosti i Državnu komisiju za saradnju sa UNESCO-m.³ Imajući u vidu cilj studije i obzirom na stanje razvoja MIP-a u zemlji, cilj je razraditi modele upravljanja MIP-om (npr. EPRA 2018; VE 2018, str.4) kroz perspektivu njene postojeće infrastrukture (pogledati Tabelu 1) kako bi se objasnile politike i strategije u tim oblastima u okviru nadležnosti RAK-a.

Drugo, RAK, kao pionir u radu na MIP-u u BiH (Frau-Meigs et al. 2017; EC 2007, str. 12; Hodžić et al. 2019, str. 8; Vajzović et al. 2018, str. 2; Vajzović 2020, str. 9; Hrnjić Kuduzović i Kerševan Smokvina 2020, str. 8), postala je nezamjenjiv akter među državnim akterima u zemlji. U studiji se predlaže održivo finansiranje, upravljanje i pravni modeli kako bi se RAK-u omogućilo da nastavi i proširi svoj rad na MIP-u, pod pretpostavkom potrebne podrške i angažmana drugih aktera u BiH.⁴ Pored toga, studija razmatra ulogu različitih aktera u državama članicama VE, kao i modele pravne i finansijske održivosti, te doprinosi aktuelnoj debati između više aktera u zemlji nudeći strateški pristup razvoju MIP-a u BiH.

Oslanjajući se na međunarodni i evropski pravni okvir o slobodi izražavanja i okvir politike o slobodi izražavanja, sa posebnim naglaskom na instrumente Vijeća Evrope kojima se uspostavljaju standardi, relevantne politike Evropske unije (EU), kao i druge analize i studije relevantnih tema i aktuelne akademske izvore, studija je usmjerena na dvije glavne oblasti: (1) konceptualni okvir MIP-a koji se sastoji od strateških programa i intervencija i (2) modele upravljanja za (2.1.) regulatorno i institucionalno upravljanje MIP-om u kojem regulatorna tijela igraju glavnu ulogu u smislu

³ Za dodatne informacije pogledati: Hrnjić Kuduzović, Z. i Kerševan Smokvina, T. (2020). Izvještaj o ocjeni projekta: *Evaluacija projekta „Medijska i informacijska pismenost za ljudska prava i jaču demokratiju u Bosni i Hercegovini“*. Strazbur: Vijeće Evrope (*Evaluation of Project “Media and Information Literacy for Human Rights and Stronger Democracy in Bosnia and Herzegovina”*. Strasbourg: Council of Europe).

⁴ Ibid.

razvoja/primjene/vodstva; i (2.2.) koordinaciju i odgovornost u MIP-u gdje učestvuje više aktera. Ta analiza će biti dopunjena podacima o najnovijim trendovima i novonastalim regulatornim izazovima koji potiču od digitalnog ekosistema i novih uloga regulatornih tijela.

Konceptualni okvir MIP-a	Modeli upravljanja MIP-om
i. vrijednosti, vještine, kompetencije i znanja koja se tiču MIP-a; ii. strateški programi i intervencije vezani za MIP.	i. regulatorni i institucionalni modeli za upravljanje MIP-om u kojima regulatorna tijela igraju glavnu ulogu u pogledu razvoja/primjene/vodstva; ii. koordinacija i odgovornost u modelima upravljanja MIP-om koji uključuju više aktera; iii. uloga regulatornog tijela u novom okviru upravljanja MIP-omu okruženje digitalne konvergencije: osnovni elementi pogodnog pravnog plana i plana politika

Tabela 1: glavne oblasti studije.

MIP predstavlja dinamičan koncept u stalnom razvoju koji se kontinuirano mijenja i prilagođava političkim, društvenim, kulturnim i tehnološkim paradigmama koje su na sličan način promjenjive, bez univerzalno prihvaćene definicije ili konceptualnog okvira. Zbog toga je MIP sada „više shvaćen kao krovni izraz, nego strogo definisan naučni termin“ (VE, 2020, str. 10). U kontekstu ove studije, *konceptualni okvir MIP-a podrazumijeva skup praksi i intervencija sadržanih u određenom socio-kulturološkom, političkom i tehnološkom okruženju. Modele upravljanja MIP-om treba razumjeti kao mrežu u kojoj učestvuje više aktera, u skladu sa evropskim trendovima i važećim najboljim praksama koje potvrđuju složene sisteme odlučivanja. Ovo široko poimanje MIP-a također je u skladu sa pristupom MIP-u koji primjenjuje RAK, a o kojem će biti više riječi u nastavku.*

Analizom dokumentacije i kroz kvalitativne razgovore sa zaposlenicima RAK-a, razvijeno je strukturiranje međunarodnih, regionalnih i državnih zakonodavnih i institucionalnih okvira za MIP, u cilju razjašnjavanja lokalno osjetljivih i prilagođenih pristupa, kao i odgovarajućih pristupa u kulturološkom smislu, a koji su kontekstualno prilagodljivi Bosni i Hercegovini. Primjenom komparativnog pristupa i u skladu sa kontekstualnim specifičnostima MIP-a u BiH, u studiji se utvrđuju zemlje kategorizovane po fazi razvoja MIP-a (rana, napredna i dobra), kao i prakse i stečena iskustva koja akterima u BiH mogu dodatno poslužiti u upravljanju procesima vezanim za MIP.

U ovoj studiji ispituju se (1) konceptualni okvir MIP-a i (2) modeli za upravljanje MIP-om (pogledati tabelu 1), korištenjem postojećih podataka i literature (pogledati: Prilog

1: Ograničenja). Uprkos nepostojanju dostupne centralizovane platforme ili baze podataka vezane za okruženje MIP-a za cijelu Evropu, metodološki pristup usvojen za potrebe ove studije omogućava prepoznavanje onih okvira i modela koji na bolji način mogu objasniti razvoj infrastrukture MIP-a u zemlji, i to analizom praksi specifičnih za zemlju kao i praksi VE-a. U studiji se koriste informacije dostupne do augusta 2021. godine.

Studija je strukturirana na sljedeći način: u prvom dijelu predstavljen je razvoj okvira i modela MIP-a sa aspekta međunarodnih i evropskih propisa; u drugom dijelu predstavljen je kontekst specifičan za BiH, a naročito postojeći okvir MIP-a, modeli upravljanja i uloga RAK-a u MIP-u; dok se u trećem dijelu predlažu prakse koje je „moguće razmjenjivati obzirom na kontekst“ (Drotner et al. 2017, str. 270) i skup preporuka koji služe kao vodič za razvoj i implementaciju infrastrukture MIP-a u cijeloj državi.

II. Međunarodni i evropski okvir politike MIP-a

Sloboda izražavanja u skladu sa članom 10. Evropske konvencije o ljudskim pravima (EKLJP) definisana je kao pravo na slobodu mišljenja, slobodu primanja i prenošenja informacija, uključujući i putem interneta i svih sredstava komunikacije. Time sloboda izražavanja ima presudnu važnost i ključni značaj za demokratske procese i društvenu koheziju. Da bi građani u potpunosti uživali to pravo, suštinski preduvjet ostaje postojanje pogodnog okruženja, a koje karakteriše sposobnost slobode i formiranja mišljenja kroz pristupanje većem broju informacija i njihovo vrednovanje, te učešće u javnoj debati (VE 2015; EAVI 2021, str. 65). Sistem koji građanima osigurava te interpretativne, kritičko-kognitivne i tehnološke vještine i znanje kako bi se u potpunosti angažovali i učestvovali u javnoj debati i demokratskim procesima je medijska i informacijska pismenost (MIP) (del Mar Grandío et al. 2017). Intervencije i vrijednosti vezane za MIP nalaze se u stalnom stanju promjene da bi odgovorile na potrebe koje se konstantno mijenjaju i određivanje „potrebni vještina i znanja“ koji u velikoj mjeri zavise od konteksta i predstavljaju krajnji cilj svakog konkretnog programa MIP-a. Zbog navedenog razloga, u analiziranoj literaturi se za definisanje tog znanja i skupa vještina koriste različiti termini (VE 2020, str. 8; Frau-Meigs et al. 2017, str. 99; Costa et al. 2017, str. 254). Na primjer, „tehnološko znanje“ u kontekstu kvalitetnog novinarstva znači „primjenu normi i pravila za medije“ (tj. logike digitalnih medija i procesa distribucije) i „poznavanje kriterija za ocjenu izvora informacija“ (npr. razlika između mišljenja i činjenica, VE 2018, str. 11). Te vještine, u istom kontekstu, odnose se na sposobnost: „samostalnog razumijevanja, [...] kritičkog analiziranja i vrednovanja [...] odabira i korištenja medija“ (ibid. str. 12; pogledati i: Vajzović 2020, str. 8). U sklopu programa „EduMediaTest“,⁵ koji su provela evropska regulatorna tijela za medije i javni organi u sedam evropskih zemalja u cilju ocjene kompetencija mladih odraslih osoba u pogledu MIP-a, razvijen je interaktivni alat kojim je utvrđeno šest dimenzija

⁵ Pogledati: <https://edumediatest.eu/>.

MIP-a kojima je posvećena posebna pažnja: jezici, tehnologija, procesi interakcije, procesi produkcije i diseminacije, ideologija i vrijednosti i estetika. Svaka dimenzija usmjerena je na dva područja rada: „sačinjavanje vlastitih poruka i interakciju sa porukama izvana“ (Ferrés i Piscitelli 2012, str. 75).

Zbog navedenog, interpretativne, kritičko-kognitivne i tehnološke vještine i znanje treba posmatrati šire kao „kulturološku sposobnost“ koja „predstavlja odraz društvenog razumijevanja i socijalno organizovanih vještina i kompetencija u posebnim kontekstima kao što su učenje i građanstvo“ (Trültzsch-Wijnen et al. 2017, str. 111; također pogledati: Dio 4.2.4.). Pored vještina i znanja, javnom učešću građana u posebnim kontekstima zemlje/zajednice podjednako doprinose okolni faktori – politički, društveni, ekonomski i tehnološki (VE 2018, str.19; Trültzsch-Wijnen et al. 2017).

Ti procesi su ključni i doprinose stvaranju pogodnog okruženja koje je preduvjet za aktivnu i zdravu javnu debatu i participativno građanstvo. U međunarodnom i evropskom okviru politike MIP-a poseban naglasak stavljen je na mapiranje najvažnijih pogodnih faktora i uvođenje standarda za obezbjeđivanje tih pokretača i ulogu državnih i drugih aktera u odgovarajućim postupcima. Akteri MIP-a te standarde naknadno prilagođavaju i prevode u posebne kontekste zemalja, a kako bi ispunili specifične potrebe svojih društava i zajednica.

2.1. Vijeće Evrope(VE)

Regulatornim i programskim radom Vijeća Evrope nastojala se osigurati uključenost MIP-a u institucionalne okvire kroz različite programe i državne mehanizme. Vijeće Evrope usvojilo je i izradilo brojne dokumente za uspostavu standarda, izvještaje i druge resurse koji se indirektno odnose na MIP, a na koje se poziva u ovoj studiji. U ovom dijelu su kao ključni doprinos razvoju MIP-a u okviru djelokruga ove studije prepoznati sljedeći dokumenti:

- i. Preporuka CM/Rec(2014)6 Komiteta ministara državama članicama o Vodiču za ljudska prava za korisnike interneta, u kojoj se ponovo naglašava da, kako bi se uživala prava i slobode na internetu, pravo na obrazovanje u sklopu medijske pismenosti treba uključivati pristup digitalnom obrazovanju, što će građanima omogućiti da „kritički analiziraju tačnost i pouzdanost sadržaja, aplikacija i usluga“, uključujući i potencijalno štetne sadržaje. To je također u skladu sa standardima Komiteta ministara Vijeća Evrope kojima se promoviše računarska pismenost kao „osnovni preduvjet za pristup informacijama, uživanje kulturnih prava i prava na obrazovanje putem IKT-a“.⁶
- ii. Preporuka CM/Rec(2018)1 Komiteta ministara državama članicama o medijskom pluralizmu i transparentnosti vlasništva nad medijima koja se smatra

⁶ Vijeće Evrope. (2005). Deklaracija CM(2005)56 Komiteta ministara o ljudskim pravima i vladavini prava u informacijskom društvu. Strazbur. tačka 3.

ključnim dokumentom, obzirom da se u njoj navodi konceptualna definicija MIP-a kao skupa kognitivnih, tehničkih i socijalnih vještina i sposobnosti za „pristupanje, razumijevanje, kritičko analiziranje, vrednovanje, korištenje i stvaranje sadržaja kroz čitav niz klasičnih i digitalnih (uključujući društvene) medija“ i zaštitu ličnih podataka na internetu. U ovoj Preporuci države članice pozivaju se da usvoje i izrade adekvatne zakonske odredbe, zajedno sa koordiniranom i provedenom državnom politikom medija i višegodišnjim planovima, čime se rješava pitanje uloge i odgovornosti različitih aktera uz osiguravanje da „lokalna regulatorna tijela imaju djelokrug i resurse za promoviranje medijske pismenosti“.

- iii. Preporuka CM/Rec(2018)7 Komiteta ministara državama članicama o Smjernicama za poštivanje, zaštitu i ostvarivanje prava djeteta u digitalnom okruženju koja se bavi rješavanjem većeg broja različitih pitanja vezanih za zaštitu i osnaživanje djece da digitalnu tehnologiju koriste razumno i da se suočavaju sa povezanim rizicima. Ono što je važno je da se ova Preporuka bavi i „rodnim stereotipima i društvenim normama koje bi djeci mogle ograničiti pristup i upotrebu tehnologije“.

2.2 Evropska unija (EU)

- i. U Komunikaciji Komisije Evropskom parlamentu, Vijeću, Evropskom ekonomskom i socijalnom komitetu i Komitetu regija – evropski pristup medijskoj pismenosti u digitalnom okruženju, iz 2007. godine⁷, navodi se evropska definicija MIP-a kao sposobnosti da se “pristupi medijima, da se shvate i kritički vrjednuju različiti aspekti medija i medijskih sadržaja kao i ostvarivanje komunikacije u raznovrsnim kontekstima“. U tom cilju, RAK je izvršila usklađivanje u pogledu pristupanja, korištenja, kritičkog pristupa, širenja digitalnih sadržaja i svijesti o autorskom pravu i drugim odgovornostima građana u digitalnom ekosistemu. U ovom dokumentu MIP se također navodi kao niz tehničkih i digitalnih kompetencija, kritičkih vještina građana i građanske participacije (VE 2018, str. 24), te od država članica zahtijeva angažovanje regulatornih tijela zaduženih za audio-video i elektronsku komunikaciju na uključivanju MIP-a, promovisanju istraživanja i praćenju i primjeni koregulatornih i samoregulatornih okvira na lokalnom nivou (ibid.).
- ii. U najnovije vrijeme, u zaključcima Vijeća Evropske unije za 2020. godinu o medijskoj pismenosti u svijetu koji se neprestano mijenja (Vijeće EU 2020), MIP je opisana kao krovni izraz koji obuhvata „tehničke, kognitivne, društvene, građanske, etičke i kreativne kapacitete koji građanima omogućuju da pristupe medijima i efikasnije koriste informacije i medije i sigurno i odgovorno stvaraju i dijele medijske sadržaje preko različitih platformi (tačka 8.). Pored toga, države članice pozivaju se da rade na uspostavljanju i održavanju mreža MIP-a koje

⁷Evropska komisija. (2007). Komunikacija Komisije Evropskom parlamentu, Vijeću, Evropskom ekonomskom i socijalnom komitetu i Komitetu regija: evropski pristup medijskoj pismenosti u digitalnom okruženju .COM/2007/0833 konačna verzija, Brisel.

„okupljaju relevantne aktere i omogućavaju im da sarađuju i razvijaju dugoročne i održive projekte i inicijative“ (tačke 30. i 42.).

- iii. U 2010. godini, Direktivom o audiovizuelnim medijskim uslugama (AVSMD) utvrđena su osnovna pravila i minimalni zahtjevi za usklađivanje u EU u oblasti audiovizuelnih medija. Ona predstavlja osnovni instrument EU koji propisuje skup pravila i obaveza kojih se razni audiovizualni medijski servisi i pružatelji video usluga moraju pridržavati kako bi bili usklađeni sa regulatornim režimom za medije u EU. Prvobitno je Direktivom o audiovizuelnim medijskim uslugama utvrđen opseg medijske pismenosti relevantan za uređivanje audiovizuelnih medija,⁸ ali nisu propisane bilo kakve čvrste obaveze pružatelja usluga ili država članica.⁹

U 2018. godini MIP je postala normativni zahtjev u revidiranoj Direktivi o audiovizuelnim medijskim uslugama (Revidirana AVMSD iz 2018. godine), koja propisuje da „države članice promovišu mjere za razvoj vještina povezanih sa medijskom pismenošću“ (član 33.a), sa naglaskom na „kritičko razmišljanje“ potrebno za rasuđivanje, analizu složenih stanja i prepoznavanje razlike između mišljenja i činjenica.¹⁰ Novim pravilima uspostavljene su pozitivne obaveze država članica da stvaraju i promovišu pogodan okvir za razvoj vještina medijske pismenosti. U približavanju zakona BiH zahtjevima EU treba se pridržavati provođenja novih pravila Direktive o audiovizuelnim medijskim uslugama o obezbjeđivanju efikasnih politika medijske pismenosti. Pored toga, u skladu sa novim pravilima, pružatelji usluga platformi za razmjenu video zapisa dužni su osigurati „predviđanje učinkovitih mjera i alata za razvoj medijske pismenosti i podizanje svijesti korisnika o tim mjerama i alatima“ (član 28. b 3. (j)). Novim zakonskim odredbama – kada budu u potpunosti provedene – mogle bi se obezbijediti značajne mogućnosti za pokretanje ciljanih akcija vezanih za MIP u kontekstu društvenih medija i platformizacije medija.

⁸ Pogledati: preambula, tačka 47 AVMSD-a 2010/13/EU “Medijska pismenost” odnosi se na vještine, znanje i razumijevanje koji omogućavaju potrošačima da se učinkovito i sigurno koriste medijima. Medijski pismeni ljudi sposobni su provoditi izbore na temelju informacija, razumjeti prirodu sadržaja i usluga i koriste cijeli niz mogućnosti koje nude nove komunikacijske tehnologije. Oni su sposobniji zaštititi sebe i svoje porodice od štetnih ili uvredljivih materijala. Stoga treba promovisati razvoj medijske pismenosti u svim dijelovima društva i pomno pratiti njegov napredak. Preporuka Evropskog parlamenta i Vijeća od 20. decembra 2006. o zaštiti maloljetnika i ljudskog dostojanstva i prava na odgovor u vezi s konkurentnosti evropske audiovizuelne i direktne informacijske uslužne industrije (1) već sadrži niz mogućih mjera za promovisanje medijske pismenosti, na primjer nastavak obrazovanja učitelja i instruktora, posebno internetsko usavršavanje usmjereno na djecu od rane dobi, uključujući poduku koja je također otvorena za roditelje, ili organizaciju lokalnih kampanja usmjerenih na građane, uključujući sve komunikacijske medije, za pružanje informacija o odgovornoj upotrebi Interneta.”

⁹ Propisani su samo zahtjevi za podnošenje izvještaja država članica Evropskoj komisiji (član 33. AVMSD-a 2010/13/EU).

¹⁰ „Medijska pismenost” odnosi se na vještine, znanje i razumijevanje koji omogućavaju građanima da se učinkovito i sigurno koriste medijima. Kako bi se građanima omogućilo da pristupe informacijama te odgovorno i sigurno upotrebljavaju, kritički procjenjuju i stvaraju medijski sadržaj, oni bi trebali imati napredne vještine medijske pismenosti. Medijska pismenost ne bi se trebala ograničiti samo na učenje o alatima i tehnologijama, nego bi trebala biti usmjerena na to da građani steknu vještine kritičkog razmišljanja potrebne za rasuđivanje, analizu složenih stanja i prepoznavanje razlike između mišljenja i činjenica.” (preambula, tačka 59 revidirane AVMSD).

- iv. U novije vrijeme se u kontekstu rješavanja pitanja dezinformacija na internetu i to na nivou država članica i nivou EU poziva na sistematski, strateški i sveobuhvatan pristup svih država članica, kao i saradnju između sektora među različitim akterima u cilju jačanja medijske pismenosti.¹¹ U najnovijim zaključcima Evropskog vijeća o „medijskoj pismenosti u svijetu koji se neprestano mijenja“ navodi se sveobuhvatan pregled relevantnih aktivnosti koje se u pogledu zakona i politika poduzimaju u cijeloj Evropi.¹² Akteri u BiH trebaju pomno pratiti procese koji su u toku i koji slijede u pogledu zakonodavstva i donošenja politika, a vezano za Akcioni plan EU za ljudska prava i demokratiju za period 2020-2024. godine, izradu novog Zakona o digitalnim uslugama, Akcioni plan za evropsku demokratiju i Akcioni plan za medijski i audiovizuelni sektor, te razmotriti eventualnu primjenu njihovih rezultata u zemlji.

2.3 Organizacija Ujedinjenih nacija za obrazovanje, nauku i kulturu (UNESCO)

- i. Pariškom deklaracijom o medijskoj i informacijskoj pismenosti u digitalnom dobu iz 2014. godine uspostavljena je mapa puta za rješavanje pitanja „digitalne konvergencije“ i „medijizacije“ u globalnom okviru MIP-a, koja propisuje da se tehnologija treba posmatrati „očima ljudskih prava“ i kao „kretanje ka „društvima znanja“ kao naprednim oblicima „informacijskog društva“. U Deklaraciji se navodi detaljna i sveobuhvatna definicija MIP-a kao koncepta koji naglašava vještine, znanje i stavove koji se razvijaju oko različitih vrsta pismenosti (medijska, digitalna, informatička, pismenost u pogledu društvenih mreža, vijesti, privatnosti i lične zaštite), i šire, kroz sve vidove medija, te da te vještine i znanje građanima trebaju omogućiti da informacije i medije koriste za kritičko razmišljanje o sadržaju, vrednovanju sadržaja i uticaju medijskih sadržaja, uključujući i suočavanje sa rizicima i mogućnostima koje proizlaze iz digitalnog ekosistema (npr. zaštita ličnih podataka, pravo na zaborav, itd.). Pariška deklaracija bavi se ulogom i djelokrugom rada raznih aktera MIP-a, uključujući regulatorna tijela za audiovizuelni sektor i samoregulatorna tijela, a koja su opisana kao „ključna u promociji medijske i informacijske pismenosti“ (UNESCO2014).
- ii. U Preporukama iz Rige o medijskoj i informacijskoj pismenosti u promjenjivom medijskom i informacijskom okruženju, MIP je definisana kao nezamjenjiv proces koji „ljude osnažuje i angažuje kao građane svijeta“ koji „se mora nalaziti u samom središtu strategija za stvaranje otvorene, inkluzivne kulture komunikacija zasnovane na poštivanju ljudskih prava i demokratije i koja doprinosi ljudskom razvoju na svim nivoima“ (UNESCO/GAPMIL 2016).

¹¹Pogledati i: Grupa evropskih regulatornih tijela za audiovizuelne medijske usluge (ERGA) o poboljšanju kampanja medijske pismenosti o dezinformacijama.

¹²Pogledati: Vijeće Evropske unije. (2020). Zaključci Vijeća o medijskoj pismenosti u svijetu koji se neprestano mijenja. 2020/C 193/06.

U tim dokumentima o međunarodnim politikama i uspostavljanju standarda prepoznata je važnost uključenosti različitih državnih i javnih organa: „u relativno skorije vrijeme smatra se da vladina ministarstva, regulatorna tijela za medije, organizacije za emitovanje imaju obaveze prema medijskoj pismenosti za koju su odgovorni” (del Mar Grandío 2017, str. 117). Sa aspekta MIP-a u sadašnje vrijeme, ti akteri trebaju doprinijeti pogodnom okruženju za uživanje ljudskih prava jačanjem pojedinačnih i kolektivnih vještina i znanja koje se tiču MIP-a (del Mar Grandío et al. 2017, str. 118). Ono što sve ove međunarodne pristupe povezuje je da oni kontinuirano proširuju javnu dimenziju i regulatorni domen MIP-a, za razliku od prvobitne usmjerenosti na isključivo edukacijske aspekte (del Mar Grandío et al. 2017, str. 116, 119). Posmatrano kroz javnu perspektivu koja je u širenju, međunarodni i evropski okviri prepoznaju regulatorna tijela kao važne aktere „u upravljanju tim javnim prostorima“, koji su obzirom na posebna ovlaštenja i poziciju u mogućnosti da stvore raznoliko i pluralističko okruženje – „ključni instrument u promovisanju demokratskog učešća građana i pristupa javnom životu [...]–i „igraju glavnu ulogu u utvrđivanju tog javnog prostora u kojem se koriste i uživaju prava na informacije, komunikaciju i izražavanje“ (ibid. str. 119).

Regulatorna tijela u cijeloj Evropi zaista prepoznaju rastući značaj MIP-a i vlastitu ulogu u online prostoru. Veliki broj regulatornih tijela uključen je u razvoj mreža za MIP u lokalnim kontekstima.¹³ U cilju pružanja podrške tim aktivnostima, Evropska platforma regulatornih tijela (EPRA) formirala je 2018. godine radnu grupu, a 2021. godine je restrukturirala (naziv promijenjen u EMIL) i „otvorila za druge, neregulatorne organizacije aktivne u oblasti medijske pismenosti, kao što su Evropski forum medija u zajednici (CMFE) i nacionalne mreže za MIP.¹⁴ Mreže za MIP služe kao glavni resurs, pružajući pomoć regulatornim tijelima u ispunjavanju njihovih obaveza i odgovornosti kroz cijeli spektar regulatornih aktivnosti.

III. MIP u Bosni i Hercegovini: osnovne informacije i kontekst

Obzirom da na MIP utiče više faktora i procesa, stabilan okvir politike i upravljanja predstavlja neophodan preduvjet za sveobuhvatan i sistematičan razvoj MIP-a u svakom domaćem kontekstu. Posmatrano iz te normativne perspektive, BiH posjeduje čvrstu zakonsku osnovu i osnovu koja se tiče politika (Vajzović et al. 2018, str. 8) za prihvatanje šireg spektra programskih intervencija i intervencija koje se tiču politika u pogledu MIP-a. Međutim, nedostaju osnovi MIP-a – u smislu institucionalne i regulatorne potpore – a „podrška MIP-u i dalje je deklarativna“ (Vajzović 2020, str. 7; pogledati i: del Mar Grandío et al. 2017, str. 120). Ustav Bosne i Hercegovine i ustavi dva entiteta, Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske, štite pravo na slobodu izražavanja. Te odredbe dopunjene su zakonima specifičnim za medije kao

¹³Pogledati: EPRA. (2018). Media Literacy Networks – Guidelines. (Mreže medijske pismenosti – smjernice)

¹⁴Pogledati: EPRA MIL Taskforce (2021). Terms of Reference. (Radna grupa EPRA-e za MIP (2021.). Opis nadležnosti.

što su (i kako se navodi u Zakonu o komunikacijama iz 2003. godine),¹⁵ Zakon o javnom RTV servisu (iz 2005., 2006., 2008. godine),¹⁶ zakoni o kleveti (iz 2001., 2002., 2003. godine) i zakoni o slobodi pristupa informacijama (iz 2001., 2002. godine).¹⁷ „Iako se medijska i informacijska pismenost ne spominje eksplicitno niti u jednom od ovih zakona, svi oni – u većoj ili manjoj mjeri – nastoje uspostaviti okvir koji promovira slobodu izražavanja, ograničava neprimjerene utjecaje na medije i uspostavlja odgovornost medija u pogledu prihvatljivih ograničenja slobode izražavanja” (Vajzović et al. 2018, str. 8). Međutim, važni zakoni i propisi specifični za medije, kao što su propisi u oblasti medijskog pluralizma i transparentnosti,¹⁸ tek trebaju biti usvojeni. U vezi s tim – i uprkos ranijem statusu BiH kao predvodnice u preuzimanju AVSMD-a specifične za sektor, u godišnjem izvještaju Evropske komisije zaključuje se da medijski regulatorni okvir u zemlji tek treba biti „u potpunosti usklađen sa evropskim i međunarodnim standardima i u potpunosti proveden“ (EC 2020, str. 28).¹⁹ Kada je riječ o MIP-u, ne postoje konkretni zakoni ili politike kojima se dodjeljuju ovlaštenja/vodstvo u oblasti MIP-a, kao ni zakonodavni instrumenti kojima se rješava pitanje obrazovnog okvira i infrastrukture MIP-a. Postojeći regulatorni okvir za audiovizuelne medijske usluge također ne prepoznaje MIP (Hodžić et al. 2019, str. 8).

RAK je, kako je utvrđeno Zakonom o komunikacijama iz 2003. godine,²⁰ zadužena za nadzor nad sektorima elektronskih medija i telekomunikacija. Predviđena kao nezavisan organ, te na osnovu principa legalnosti, objektivnosti, transparentnosti i nediskriminacije, RAK predstavlja glavno regulatorno tijelo u zemlji sa nadležnostima²¹ sličnim i spojivim sa onima u evropskim zemljama – što predstavlja odraz višedimenzionalne i unakrsne prirode telekomunikacija i tehnologije emitovanja, te potreba tržišta i auditorija koje iz toga proizlaze. Međutim, RAK je često podložan političkom pritisku i nema finansijsku nezavisnost, što može ometati njeno funkcionisanje (UNESCO 2019 str. 21, 41; EC 2020, str. 29; Hodžić et al. 2019, str. 12). Uprkos toj delikatnoj i politički osjetljivoj poziciji, RAK igra istaknutu ulogu u

¹⁵Pogledati: Službeni glasnik Bosne i Hercegovine br. 31/03, dostupno na: <https://www.rak.ba/bs-Latn-BA/articles/80>.

¹⁶Institucionalna struktura javnog radio-televizijskog sistema, njeni vodeći principi i odnosi između tri javna emitera i Korporacije regulisani su Zakonom o javnom radiotelevizijskom sistemu Bosne i Hercegovine (Zakon o JRST) koji je 2005. godine usvojila Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine. Pored toga, posebnim zakonima o javnim radiotelevizijskim servisima usvojenim od 2005. do 2008. godine reguliše se uspostavljanje i rad svakog javnog emitera: Zakonom o javnom radiotelevizijskom sistemu Bosne i Hercegovine utvrđuje se zakonski okvir BHRT-a: (Zakon o BHRT-u); Zakonom o radioteleviziji Federacije BiH regulisana je RTFBiH (Zakon o RTV FBiH); Zakon o radioteleviziji Republike Srpske odnosi se na RTRS (Zakon o RTRS-u).

¹⁷Prevod zakona o kleveti i zakona o slobodi pristupa informacijama obezbijedilo je Vijeće Evrope, a dostupni su na: <https://english.vzs.ba/index.php/guidelines-and-laws/laws-related-to-journalism>.

¹⁸Regulatorni okvir specifičan za medije detaljno je razmotren u dokumentu: UNESCO 2019, str. 31-38.

¹⁹To naročito vrijedi u slučaju audio-vizuelne politike EU sa kojom se BiH treba dodatno uskladiti. Pogledati: Evropska komisija. (2020). Izvještaj o Bosni i Hercegovini za 2020. godinu uz Komunikaciju Komisije Evropskog parlamenta, Vijeća, Evropskog ekonomskog i socijalnog komiteta i Komiteta regija. SWD(2020)350, konačna verzija. Brisel.

²⁰Pogledati: Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, br. 31/03, dostupno na adresi: <https://www.rak.ba/bs-Latn-BA/articles/80>.

²¹RAK ima sljedeće dužnosti: proglašavanje pravila u oblasti emitovanja i telekomunikacija, izdavanje dozvola emiterima i operaterima telekomunikacija, planiranje, upravljanje i dodjela frekvencijskog spektra, primjena tehničkih standarda i standarda kvaliteta i utvrđivanje i održavanje naknada za izdavanje dozvola.

stabilizaciji sektora medija u BiH i poboljšanju ukupnog kvaliteta radio i radiodifuznih programa u zemlji (Irion i Jusić 2013, str. 20).

Pored toga, aktivnosti RAK-a koje su dijelom finansirane sredstvima izvana (RAK; intervju; Frau-Meigs et al. 2017, str. 70) i putem namjenskog odjela i resursa za medijsku pismenost i sadržaj, obezbijedile su poticaj za razvoj programa MIP-a i regulatornih intervencija u BiH. Zakon o komunikacijama se zbog širine svog djelokruga često smatra ključnim pravnim načelom koje omogućava uključenost RAK-a u MIP. RAK je uprkos nepostojanju konkretnih zakonskih ovlasti propisanih tim zakonom, razvila i provela širok spektar intervencija u Bosni i Hercegovini. Drugim riječima, taj Zakon ne smatra se preprekom razvoju i primjeni niza intervencija u pogledu MIP-a. U 2009. godini RAK je preuzela zadaću promovisanja medijske i informacijske pismenosti i podizanja svijesti za odgovorno i sigurno korištenje svih medijskih usluga (RAK, intervju). Kao rezultat toga, RAK je prepoznata kao jedan od glavnih institucionalnih aktera u zemlji, obzirom da njene aktivnosti obuhvataju sva pitanja koja se tiču medija i uključuju i obezbjeđivanje resursa za više aktera, naročito djece, mladih i roditelja (Frau-Meigs et al. 2017; EC 2007, str. 12; Hodžić et al. 2019, str. 8; Vajzović et al. 2018, str. 2, 4; Vajzović 2020, str. 9; Hrnjić Kuduzović i Kerševan Smokvina 2020, str. 8).

3.1. Usmjerenost MIP-a i status primjene u BiH

RAK ima odsjek namijenjen medijskoj pismenosti i medijskom sadržaju kojim su uspostavljeni temelji za programski i regulatorni okvir o MIP-u u BiH putem sljedećeg: (1) programi i intervencije vezani za MIP koji su grubo kategorizovani u sljedeće podgrupe: obezbjeđivanje resursa za sigurnost na internetu i edukaciju o medijima, istraživanje i intervencije u pogledu politika²²; (2) istraživanje i namjenske analize koje se često provode u saradnji sa drugim akterima u zemlji; (3) saradnja i uspostavljanje nove mreže sa više aktera u skladu sa preporukama EPRA-e i sličnih evropskih modela upravljanja; (4) intervencije u pogledu politike; (5) promovisanje i informisanje putem kanala komunikacije (npr. web stranica o MIP-u-- medijskapismenost.ba ili zvanična web stranica RAK-a).²³ Na ovaj način, RAK je, u granicama svojih postojećih nadležnosti, bez izričite zakonske ovlasti ili okvira politike, uspostavila novi model upravljanja u cijeloj zemlji.

²²Ova kategorizacija korištena je za ograničavanje djelokruga rada RAK-a. Na web stranici RAK-a navode se sljedeće podkategorije: Smjernice o korištenju medija, informacijsko-komunikacijskih tehnologija i vremenu koje djeca provode pred ekranom; Online sigurnost djece; Medijske navike djece i stavovi roditelja; Promotivni video i brošura o zaštiti maloljetnika; Smjernice za klasifikaciju medijskih sadržaja; Šta su dezinformacije i kako im se suprotstaviti?; Rezultati istraživanja o adekvatnoj informisanosti mladih u BiH o situaciji vezanoj za Covid-19; Etičko izvještavanje o mentalnom zdravlju; Analiza dječijih i obrazovnih programa, programa koji su namijenjeni ili se bave manjinama i ranjivim grupama stanovništva, te programa prilagođenih osobama sa invaliditetom u audiovizuelnim medijskim uslugama i medijskim uslugama radija u Bosni i Hercegovini. Dostupno na adresi: <https://www.rak.ba/bs-Latn-BA/brdcst-media-literacy>.

²³Intervju sa ekspertima RAK-a obavljen 21. juna i 05. jula 2021. godine. Pogledati i: Hrnjić Kuduzović i Kerševan Smokvina (2020). str. 35, 38.

Ovaj konkretni pristup MIP-u može se dalje raščlaniti na tematske oblasti i prakse primjene navedene u nastavku (na osnovu intervjua obavljenih sa Regulatornom agencijom za komunikacije i relevantnog istraživačkog materijala). Ova kategorizacija nije osmišljena na način da služi za detaljno ocjenjivanje²⁴ ili klasifikaciju, već služi za potrebe ilustriranja angažmana RAK-a, čime se u cijelom tehničkom dokumentu osigurava dosljedan pristup utvrđenim oblastima.

U odnosu na konceptualni okvir MIP-a:

1. Edukacija i MIP

- RAK se bavi izradom resursa i stvara prilike građanima za širi angažman na polju MIP-a, uključujući sigurnost na internetu, kao i tradicionalne teme koje se tiču MIP-a, pri čemu se posebna pažnja posvećuje participativnom građanstvu, u skladu sa principima slobode izražavanja;
- Pažnja se posvećuje svim starosnim grupama, uključujući djecu i roditelje, ali i sa planovima za razvijanje intervencija vezanih za MIP posvećenih starijim građanima, kako bi se osigurao adekvatan prijenos znanja i programi prilagođeni za sve građane;
- Programi i intervencije zasnivaju se na detaljnim istraživanjima i nalazima.

2. Istraživanje/izvještavanje

- Provođenje istraživanja i podrška istraživanjima, te povezane intervencije i dalje predstavljaju osnovni mehanizam za razumijevanje potreba vezanih za MIP i razvijanje programa zasnovanih na strateškom planiranju;
- Glavne inicijative koje se tiču informisanja razvijaju se na osnovu „statičkih“ kampanja podizanja svijesti i angažmana više različitih auditorija preko svih platformi.

3. Saradnja većeg broja aktera

- Na nivou države uspostavljena je nova mreža u kojoj učestvuje 40 aktera (uključujući državne organe odgovorne za domen obrazovanja i komunikacija, nezavisna tijela – službenici za zaštitu podataka i ombudsman za djecu – javne institucije, uključujući biblioteke i univerzitete, te nedržavne aktere koji se bave različitim nivoima MIP-a);
- Interni mehanizmi odgovornosti su u početnoj fazi razvoja (npr. uspostavljeni su kanali komunikacije), a nova mreža služi za potrebe razmjene informacija, koordinaciju i saradnju na aktivnostima vezanim za MIP (RAK, intervju);
- Upravljanje, uspostavljanje plana i omogućavanje rada mreže još uvijek nisu u potpunosti u funkciji;
- Slično kao i u drugim evropskim zemljama „sa nelinearnim intervencijama različitih aktera“ (Frau-Meigs et al. 2017, str. 70; Hrnjić Kuduzović i Kerševan

²⁴ Napomena: Za provedene programe nije vršena dosljedna evaluacija (što je opšti trend na širem evropskom nivou (Aroldi, P. et al. 2017, str. 196)), zbog čega (dodatnu) vrijednost i efekte intervencijanije moguće efektivno ocijeniti.

Smokvina 2020, str. 9), nedostaje proaktivna uključenost aktera, kao i uključenost institucija.

4. Regulatorne funkcije

- Tekući proces usklađivanja zakona i politika, kao i preuzimanja izmijenjene AVMSD koji stvara potencijal za realizaciju novih uloga i odgovornosti RAK-a;
- priprema za novo područje regulisanja audio-vizuelnih medija i pojava regulisanja platformi u vezi sa platformama za razmjenu videozapisa (VSP).

U odnosu na modele upravljanja MIP-om:

1. Mreža MIP-a u kojoj učestvuje više aktera

- Na državnom nivou ne postoji infrastruktura i regulatorni okvir za MIP pa samim tim nisu regulisane ni odgovornosti za koordinaciju i nadzor programa MIP-a u zemlji. Nepostojanje okvira upravljanja i dodjele odgovornosti svim akterima MIP-a predstavlja značajan rizik po održivost MIP-a u BiH.

2. Nadležnost RAK-a

- Postojeće dužnosti RAK-a vezane za MIP nisu jasno propisane zakonom.²⁵ Pored toga, očigledan je nedostatak održivog finansiranja neophodnog za dosljedno obavljanje tih dužnosti;
- s obzirom na posvećeni angažman i aktivnosti RAK-a u skladu sa postojećim trendovima na nivou VE, RAK je započeo proces i koordinaciju uvođenja modela upravljanja MIP-om koji je prilagođen lokalnim prilikama u vidu mreže u kojoj učestvuje više aktera (RAK 2019, str. 1; intervju RAK)²⁶ koja bi trebala imati ulogu „ključnog resursa koji će [RT] pomoći u ispunjavanju dužnosti i obaveza u čitavom spektru regulatornih aktivnosti u njegovoj nadležnosti“ (EPRA 2018, str. 2).

2. Finansiranje: identifikacija odgovarajući šema finansiranja

- Nestabilni unutrašnji mehanizmi finansiranja često onemogućavaju održiv i multidisciplinarni angažman na dugoročnoj osnovi;

²⁵Pogledati: Odluka o usvajanju Politike razvoja informacijskog društva Bosne i Hercegovine za period 2017-2021. godina, Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, br. 42/17, usvojena 4.5. 2017. U tački 3.6: VI stub - „Jačanje digitalne pismenosti, znanja i eUključivanja“ pominje se značaj digitalne pismenosti, ali bez ulaženja u detaljniju analizu.

²⁶RAK koristi definiciju MIP predloženu u dokumentu Evropske komisije pod nazivom „Evropski pristup medijskoj pismenosti u digitalnom okruženju“, (EK, 2007 paragraf 2, pogledati i naredni paragraf) prema kojoj medijska pismenost podrazumijeva sljedeće vještine i znanja: Korištenje svih postojećih medija, od novina do virtuelnih zajednica, bez poteškoća; Aktivno korištenje medija kroz, između ostalog, interaktivnu televiziju, korištenje web pretraživača ili učešće u virtuelnim zajednicama te bolje iskorištavanje potencijala medija za zabavu, pristup kulturi, međukulturalni dijalog, učenje i primjenu u svakodnevnom životu (na primjer, kroz biblioteke, podcastove); Kritički pristup medijima u pogledu kako kvaliteta tako i tačnosti (na primjer, sposobnost procjene informacija, nošenje sa oglašavanjem na različitim medijima, pametno korištenje pretraživača); Kreativno korištenje medija, pošto razvoj medijskih tehnologija i sve veća uloga interneta kao distribucijskog kanala omogućavaju sve većem broju Evropljana stvaranje i distribuciju slika, podataka i sadržaja; Razumijevanje ekonomije medija i razlike između pluralizma i medijskog vlasništva; Upoznatost sa problematikom autorskih prava koja su ključna za „kulturu zakonitosti“, naročito kada je riječ o mlađoj generaciji koja djeluje u dvostrukom svojstvu i potrošača i proizvođača sadržaja.

- postojeće intervencije se djelimično eksterno finansiraju i dobijaju podršku od par međunarodnih organizacija što za sobom povlači brojne rizike - prvenstveno nepostojanje finansijske održivosti i prostora za strateško planiranje i usmjeravanje;
- zbog te zavisnosti od eksternog finansiranja određene intervencija u oblasti MIP-a nisu mogle biti realizovane (npr. redovne sjednice mreže MIP-a, objave/kampanje na kanalima društvenih medija, višedimenzionalni i saradnički projekti sa drugim međunarodnim partnerima);
- nepostojanje održive finansijske konstrukcije za mrežu sa više aktera predstavlja ozbiljnu prepreku efikasnom funkcionisanju ove mreže.

3. Znanje: prikupljanje i dijeljenje informacija i iskustava

- RAK je uspostavio saradnju sa međunarodnim organizacijama i stručnim mrežama čime je osiguran razvoj stručnosti i holističkih programa MIP-a;
- postoji i dalje potreba za razvojem pratećih partnerstava (npr. sa međunarodnom organizacijom, lokalnim zajednicama) te za uspostavljanjem mreže MIP-a na državnom nivou sa zakonom propisanim mehanizmima saradnje kako bi se garantovala horizontalna saradnja i sistematsko prikupljanje informacija neophodnih za rad RAK-a.

Sveukupno gledajući Bosna i Hercegovina je stvorila uslove za holistički razvoj MIP-a, kao i za stvaranje resursa za angažman krajnjih korisnika. Međutim i dalje postoji niz izazova i neispunjenih zahtjeva, a to se prvenstveno odnosi na očigledno nepostojanje strateškog pristupa – u vidu strategije MIP-a na državnom nivou – odgovarajućih aktera zasnovanog na postojećem radu prvenstveno RAK-a, ali i drugih državnih i nedržavnih aktera, kao i stabilnih zakonskih nadležnosti kojima bi se RAK zvanično postavio za koordinatora regulatornog okvira za MIP te dosljednog finansiranja te uloge kao minimalnih uslova. Pored toga, strategija za MIP na državnom nivou bi trebala biti usvojena u vidu odgovarajućeg podzakonskog akta kojim bi se regulisalo konstruktivno učešće relevantnih aktera²⁷ (Kuduzović i Kerševan Smokvina 2020, str. 8) koji bi, kroz različite mehanizme saradnje, a posebno kroz mrežu aktera koja je u nastanku, predlagali prilagodljive javne politike za uspostavljanje infrastrukture MIP-a u cijeloj zemlji.²⁸

U ovom kontekstu, mreža u kojoj bi učestvovali različiti akteri se nameće kao neophodnost u kontekstu BiH²⁹, u skladu sa prethodno pomenutim međunarodnim i evropskim intervencijama u vidu javnih politika. S obzirom na značaj koji MIP ima u stvaranju povoljnog ambijenta za slobodu izražavanja, donošenje stabilnog okvira

²⁷Naročito kada je riječ o nadležnim ministarstvima, Agenciji za zaštitu ličnih podataka BiH, Ured za borbu protiv sajber kriminala.

²⁸Pogledati: Hrnjić Kuduzović, Z. i Kerševan Smokvina, T. (2020). Izvještaj o ocjeni projekta: *Ocjena projekta pod nazivom „Medijska i informacijska pismenost za ljudska prava i demokratiju u Bosni i Hercegovini“*. Strasbourg: Vijeće Evrope str. 23.

²⁹Analiza je prvenstveno zasnovana na intervjuima sa stručnjacima RAK-a iz Odjela za medijsku pismenost i medijske sadržaje, kao i na nalazima relevantnih studija: Z.Hrnjić Kuduzović i T.Kerševan Smokvina 2020, str. 35, 38; S. Hodžić et al 2019, str. 8.

javnih politika u oblasti MIP-a, kao i njegova djelotvorna primjena, spadaju suštinski u domen pozitivnih obaveza države (VE 2015; pogledati: ESLJP: Dink protiv Turske, paragraf 42). U skladu sa ovom obavezom, državni organi na svim nivoima dužni su svim građanima BiH omogućiti potpuno uživanje prava na slobodu izražavanja zagarantovanog ustavom, i to u skladu sa digitalizovanim i medijatizovanim svijetom današnjice.

IV. Naredni koraci: konceptualni okviri i modeli upravljanja MIP-om

U ovom dijelu data je komparativna analiza u kojoj su predstavljeni pristupi korišteni u odabranim državama članicama VE uz poseban osvrt na ulogu RT i drugih relevantnih aktera. Svrha ovog dijela jeste utvrđivanje odgovarajućih međunarodnih pristupa i ukazivanje na njih, kao i ocjena njihove relevantnosti i adekvatnosti za razvoj MIP-a u BiH, uz poseban osvrt na ulogu i odgovornosti RAK-a. Države članice VE su birane na osnovu pokazatelja o dobrim praksama u oblasti MIP-a, stepena razvoja MIP-a (rana faza, napredna faza i primjer dobre prakse), kao i na osnovu ukupne MIP po osnovnim karakteristikama, okvirima i vrijednostima. Međutim, pri ovoj analizi suočili smo se sa određenim ograničenjima zbog nedostatka odgovarajućih resursa i literature u ovoj konkretnoj oblasti.

4.1. Analiza: Okvir i modeli upravljanja MIP-om u državama članicama VE

Razvoj MIP-a u državama članicama VE karakteriše veći broj dodirnih tačaka, kao i jedinstveni pristupi prilagođeni domaćem kontekstu radi usklađivanja sa dinamičnom prirodom MIP-a (EPRA 2017). Zbog nepostojanja metodološki pouzdanih, sveobuhvatnih ili komparativnih analiza implementacije MIP-a na evropskom i državnom nivou, analitički podaci o izabranim okvirima i modelima su približni i indikativni.³⁰

Pored toga, identifikacija „dobrih praksi“ za potrebe poređenja i prenošenja iz jednog konteksta u drugi nosi sa sobom određene rizike i ograničenja, naročito s obzirom na izostanak sistematske procjene programa MIP-a i sistema upravljanja (Frau-Meigs et al. 2017; VE 2016, str. 31). Radi smanjivanja ovog rizika studija se oslanjala na skup kriterija „kontekstualizovane djeljivosti“ (Costa et al. 2017, str. 227), odnosno društvene, ekonomske i političke sličnosti, kulturološku srodnost, kao i paralelne kontekstualne uslove (kao što su ograničavajući faktori).

Na osnovu okvira (programa i intervencija) MIP-a i njegovih modela upravljanja (uloga RT i postojećih mreža (pogledati: Tabela 1), ovom analizom su obuhvaćene sljedeće zemlje:

³⁰Slično zapažanje je izneseno u kontekstu MIP i kvalitetnog novinarstva u studiji VE iz 2020. pod nazivom *Supporting Quality Journalism through Media and Information Literacy*. „Također vrijedi napomenuti da se prioriteti javnih politika, finansiranje i infrastrukture za realizaciju MIP dramatično razlikuju od zemlje do zemlje zbog čega ne postoji jedinstvena platforma ili baza podataka iz koje bi se mogli dobiti uporedivi, ažurni podaci o stanju u oblasti MIP-a u Evropi te su komparativne studije složene, vremenski zahtjevne i potencijalno skupe“ (str. 8).

- a. Primjeri dobre prakse: Finska (pregledna analiza), Njemačka i Ujedinjeno Kraljevstvo: razvijena, napredna i stabilna infrastruktura MIP-a koja se u velikoj mjeri oslanja na učešće i podršku državnog regulatornog tijela (DRT); strateške intervencije u oblasti MIP-a sa dugoročnim ciljevima.
- b. Napredna faza: Irska (pregledna analiza), Holandija i Slovačka: DRT posredno učestvuju u mreži upravljanja MIP-om koja je u nadležnosti javnih organa.
- c. Rana faza: Hrvatska (pregledna analiza), Litvanija i Slovenija: DRT ima zakonsku odgovornost za MIP, pri čemu su mreža i saradnja vezana za EU primarni prioriteti za dalji razvoj MIP-a.

Država	Okvir MIP-a ³¹	Modeli upravljanja ³²
DOBRA PRAKSA		
NJEMAČKA	<p>Pored tradicionalnih regulatornih zadataka, njemačka RT (njih ukupno 14), ostali akteri također učestvuju u intervencijama u oblasti MIP-a: javni organi, pružatelji audio-vizuelnih sadržaja, civilno društvo. U njihove nadležnosti spada niz pitanja iz oblasti digitalizacije, uključujući net neutralnost, regulaciju platformi i, u vezi sa MIP-om, usmjerenost aktera na djecu i roditelje.</p> <p>Krovna organizacija RT (<i>Medienanstalten</i>) vodi projekte koji se realizuju u cijeloj zemlji, uključujući FLIMMO, savjetodavnu službu za roditelje koja ocjenjuje popularne programe za djecu (uzrasta od 3 do 13 godina), kao i platformu za učenje na temu sigurnosti na internetu, „Internet ABC“. Većina resursa RT usmjerena je na angažovanje korisnika i/ili kreiranje platformi za umrežavanje. <i>Seitenstark</i>, platforma za zaštitu djece na internetu, predstavlja odličan primjer saradnje i okuplja 65 kreatora sadržaja za djecu, uključujući nezavisne medije, novinare, savezna ministarstva, privatna preduzeća, vjerska i laička udruženja i dječije klubove (VE 2016, str.125 i str.131).</p> <p>Pored zajedničkih projekata, pojedinačna RT (<i>Landesmedienanstalten</i>) također organizuju lokalne i lokalne projekte medijske pismenosti u obdaništima, školama i drugim vaspitno-obrazovnim ustanovama.</p> <p>Tim projektima su obuhvaćene vještine MIP-a kao što su kreativnost, kritičko razmišljanje, međukulturalni dijalog, korištenje medija, učešće i interakcija.³³</p>	<p>MIP spada u nadležnost pojedinačnih saveznih država (<i>Länder</i>). <i>Medienanstalten</i>, koji je osnovan na osnovu Međudržavnog sporazuma o radiodifuziji, je krovna organizacija sastavljena od 14 RT (<i>Landesmedienanstalten</i>).³⁴ Zajednička komisija za programski sadržaj, oglašavanje i medijsku pismenost (GSPWM, Gemeinsame Stelle Programm, Werbung und Medienkompetenz) osnovana je sa zadatkom da koordinira razmjenu informacija radi unapređenja medijske pismenosti (EAVI 2021, str. 64). <i>Medienanstalten</i> saraduje sa brojnim državnim, akademskim i nedržavnim akterima, uključujući Društvo za medijsko obrazovanje i kulturu komunikacije u Saveznoj Republici Njemačkoj (GMK, Gesellschaft für Medienpädagogik und Kommunikationskultur in der Bundesrepublik Deutschland e.V.) u cilju unapređenja i podrške medijskoj pismenosti mladih, porodica i starijih (CoE 2016, str. 123).</p> <p>Sredstva za najprominentnije projekte u oblasti MIP-a obezbjeđuju se kroz međuresornu saradnju (civilno društvo i savezni budžet).³⁵</p>

³¹Većina nalaza je zasnovana na dokumentu Vijeća Evrope: Evropska audiovizuelna opservatorija. (2016). Mapping of media literacy practices and actions in EU-28. Eksperti su obavili razgovore i anketirali nacionalne aktere od kojih je traženo da navedu 20 najznačajnijih projekata u oblasti medijske pismenosti od 2010. godine. Analizirano je ukupno 547 projekata. Izvršena je procjena glavnih intervencija u oblasti MIP, uključujući: proizvodnju resursa (većina), angažovanje krajnjih korisnika, istraživanja, platforme za umrežavanje, obezbjeđivanje sredstava, kampanje i izrada javnih politika: Vještine medijske pismenosti obuhvaćene intervencijama: kreativnosti, kritičko razmišljanje, međukulturalni dijalog, korištenje medija i učešće i interakcija, VE 2017, str. 39-41. NAPOMENA: u studiji se ne daje spisak aktera i njihovih zakonskih nadležnosti u oblasti MIP. Za potrebe Tehničkog dokumenta također su direktno konsultovani izvori u odabranim zemljama pri čemu su raspoložive informacije analizirane.

³²Prema saznanjima autora, u raspoloživim materijalima se ne pominju direktne odredbe i/ili analiza postojećih zakona i politika kojima su propisane zakonske nadležnosti.

³³Prema studiji VE ove kategorije su definisane kako slijedi: „Kreativnost“: kao što je kreiranje, stvaranje i proizvodnja medijskog sadržaja; Kritičko razmišljanje: kao što je razumijevanje načina funkcionisanja medijske industrije i kreiranja medijskih poruka; propitivanje motivacije proizvođača sadržaja radi promišljenog odabira i korištenja medija; prepoznavanje različitih vrsta medijskog sadržaja i procjena sadržaja sa aspekta istinitosti, pouzdanosti i dobijene vrijednosti za uloženi novac; prepoznavanje i upravljanje rizicima po sigurnost i zaštitu na internetu; Međukulturalni dijalog: suprotstavljanje radikalizaciji i govoru mržnje; Korištenje medija: kao što je sposobnost pretraživanja, pronalazjenja i korištenja medijskog sadržaja i usluga; Učešće i interakcija: interakcija, angažovanje i učestvovanje u privrednim, kreativnim, kulturnim aspektima društva kroz medije i promovisanje demokratskog učešća i osnovnih prava“, str.127.

³⁴Pogledati, na engleskom jeziku: <https://www.die-medienanstalten.de/en/about-the-media-authorities>.

³⁵Prema saznanjima autora, ne postoji pouzdana analiza postojećih modela finansiranja. U studiji se govori o ograničenim opcijama finansiranja intervencija u oblasti MIP, pogledati: 4.3.2 Potencijalni izvori finansiranja. Pogledati također: Frau-Meigs i drugi ko-autori u uvodnom poglavlju knjige *Public Policies in Media and Information Literacy in Europe* (London, Routledge 2017) navode da se poteškoće u procjeni šema finansiranja javljaju zbog specifičnih kategorija, kao i zbog loše vidljivosti ove vrste finansiranja u javnim politikama. Također poznato kao „efekat nepovezanosti“ između sredstava (npr. edukativnih resursa) i modaliteta (npr. realizacija, izvještavanje i ocjena), pogledati str. 45, 75.

UJEDINJENO KRALJEVSTVO (UK)	<p>Intervencije u oblasti MIP-a u zemlji mogu se uopšteno grupisati u sljedeće oblasti:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Opservatorska istraživanja 2. Edukativne/akademske intervencije 3. Intervencije usmjerene na zapošljivost (npr. unapređenje digitalne pismenosti) 4. Inicijative usmjerene na društvenu dobrobit (npr. demokratsko učešće) 5. Reakcije na digitalne prijetnje i rizike <p>(VE 2016, str. 370).</p> <p>Za MIP je odgovorno ukupno 18 aktera: NRA Ofcom, akademska zajednica, javni organi, civilno društvo. Glavni akter u oblasti MIP-a u zemlji je Ofcom, koji provodi istraživanja o programima medijske pismenosti³⁶ kako za djecu³⁷ tako i za odrasle. Ofcom je 2020. godine organizovao virtuelni skup pod nazivom <i>Teens Talk</i> na temu izazova u oblasti MIP-a za predstavnike državnih organa i industrije u okviru kojeg su prikazani i video-zapisi koji daju uvid u digitalne živote tinejdžera u UK.³⁸</p> <p>U okviru drugog projekta koji predstavlja primjer dobre prakse, kojeg je finansirao Fond nacionalne lutrije, pod nazivom „Reboot UK“, digitalne prilike i vještine se koriste kao podrška građanima koji žive u siromaštvu (VE 2016, str. 380).</p> <p>Njihovih 20 glavnih projekata obuhvatilo je produkciju resursa i angažovanje krajnjih korisnika (VE 2016, str. 374) i oni su uglavnom bili usmjereni na učešće i interakciju te korištenje medija, kao što je sposobnost pretraživanja, pronalaženja i korištenja medijskih sadržaja i usluga (VE 2016, str. 375). Glavne inicijative Ofcoma tokom 2020. godine uključuju organizovanje sedmica MIP-a za odrasle i globalne sedmice MIP-a, uključujući istraživanja na temu „života djece u karantinu“ te izvještaj o istraživanju o konzumiranju vijesti (Ofcom, 2020, str. 2-4).</p> <p>Većina Ofcomovih aktivnosti finansira se iz naknada za dozvole i sličnih šema, pored sredstava dobijenih iz državnog budžeta (Ofcom 2020, str. 30).³⁹</p>	<p>U skladu sa članom 11 Zakona o komunikacijama iz 2003. godine⁴⁰ Ofcom je zadužen za promociju medijske pismenosti, a u skladu sa članom 14 (6a) istog zakona Ofcom koordinira istraživanja, prati stanje medijske pismenosti građana kroz godišnje ankete, provodi programska istraživanja u oblasti MIP-a te saraduje sa akterima u oblasti MIP-a kroz partnerstva i uključivanje medijske pismenosti u program rada svih aktera. „To znači da je Ofcom odgovoran za realizaciju projekata medijske pismenosti u UK te da ima ulogu posrednika između svih društvenih aktera koje okuplja u zajednički projekat“ (EAVI 2021, str. 65).</p> <p>U julu 2019. godine Ofcom je osnovao Savjetodavni odbor za program pod nazivom „Making Sense of the Media“ (prev. Razumijevanje medija) sastavljen od 250 domaćih i međunarodnih organizacija u cilju „jačanja saradnje, razmjene informacija i diskusije o unapređenju medijske pismenosti u UK“.⁴¹</p> <p>Savjetodavni odbor za program „Making Sense of Media“ „okuplja stručnjake iz cijele industrije, trećih sektora i akademske zajednice radi rasprave i davanja prijedloga u vezi sa razvojem Ofcomovih istraživanja u oblasti medijske pismenosti i radom na izradi javnih politika“.⁴² Savjetodavni odbor „daje koordinisane ulazne informacije neophodne za revidiranje postojećih aktivnosti i inicijativa u oblasti medijske pismenosti, identifikaciju nedostataka u aktivnostima i najbolje prakse za uspješnost aktivnosti“.⁴³ Savjetodavnim odborom predsjedava Ofcom koji saziva ad-hoc sjednice (otprilike svaka dva mjeseca) na koje se, u konsultaciji sa Ofcomom, mogu pozivati gosti da iznesu svoje stručno mišljenje. Odbor je, između ostalog, zadužen za davanje preporuka radnim grupama Ofcoma, izradu izvještaja, smjernica i druge odgovarajuće inicijative.</p>
NAPREDNA FAZA		

³⁶ Npr. *Adults' Media Lives* [Medijski život odraslih]: godišnje kvalitativno istraživanje malog obima u okviru kojeg se prate medijske navike oko 18 osoba, uključujući trendove tokom protoka vremena od 2005, dostupno na: <https://www.ofcom.org.uk/research-and-data/media-literacy-research/adults/media-lives>.

³⁷ Pogledati: <https://www.ofcom.org.uk/research-and-data/media-literacy-research/childrens/childrens-media-lives>.

³⁸ Pogledati: <https://www.ofcom.org.uk/research-and-data/media-literacy-research/making-sense-of-media-events>.

³⁹ Pogledati: <https://www.ofcom.org.uk/about-ofcom/what-is-ofcom>.

⁴⁰ Ofcom je preuzeo nadležnosti iz Zakona o komunikacijama iz 2003. („Zakon“) dana 29.12.2003. Promocija medijske pismenosti je novo zaduženje Ofcoma koje proizilazi iz člana 11 Zakona.

Medijska pismenost - čl. 11 Dužnost promovisanja medijske pismenosti: (1) OFCOM je dužan da preduzme korake, odnosno sklopi aranžmane, neophodne za-

(a) ostvarivanje, odnosno podsticanje drugih da rade na ostvarivanju, bolje upoznatosti građana sa prirodom i karakteristikama materijala koji se objavljuje u elektronskim medijima;

(b) ostvarivanje, odnosno podsticanje drugih da rade na ostvarivanju, veće svijesti građana i boljeg razumijevanja procesa na osnovu kojih se ti materijali biraju, odnosno stavljaju na raspolaganje, za objavljivanje u tim sredstvima;

(c) ostvarivanje, odnosno podsticanje drugih da rade na ostvarivanju, bolje upoznatosti građana sa postojećim sistemima putem kojih se pristup materijalima objavljenim u elektronskim medijima reguliše ili može regulisati;

(d) ostvarivanje, odnosno podsticanje drugih da rade na ostvarivanju, bolje upoznatosti građana sa postojećim sistemima putem kojih osobe kojim se ti materijali stavljaju na raspolaganje mogu kontrolisati šta primaju, kao i sa načinima korištenja tih sistema; i

(e) podsticanje razvoja i korištenja tehnologija i sistema za regulisanje pristupa tim materijalima, kao i za omogućavanje kontrole materijala koji se prima, koji će biti djelotvorni i jednostavni za korištenje. Pogledati: <https://www.ofcom.org.uk/research-and-data/media-literacy-research/media-literacy>.

⁴¹ Pogledati: <https://www.ofcom.org.uk/research-and-data/media-literacy-research/network>.

⁴² Pogledati: Making Sense of Media Advisory Panel Agreed Terms of Reference (prev. Opis poslova Savjetodavnog odbora za program „Making Sense of Media“).

⁴³ Ibid.

Holandija	<p>Većina programa podrazumijeva angažman krajnjih korisnika (igre, platforme, usluge itd.) i kreiraju se kroz saradnju različitih aktera pri čemu je naglasak uglavnom na djeci, omladini i roditeljima. Ovaj decentralizovani pristup je rezultat odluke vlasti da olakša preduzetništvo i otvoreni model intervencija u oblasti MIP-a. Neke od inicijativa koje predstavljaju dobru praksu su: MediaMasters, interaktivna igra koja ima karakter MIP-a, a kojom se razvijaju vještine rješavanja problema i pruža prilika za učešće u kreiranju medijskog sadržaja. „Media Toddler Days“ je skup projekata (<i>Appcafe for toddlers, App Party, Digital Readout</i>, itd.) koji roditeljima i nastavnicima obezbjeđuju resurse na MIP. Informativne web stranice kao što su <i>Parents online, My child online</i>, i <i>Mediaopvoeding.nl</i> imaju forume za roditelje, edukatore i stručnjake u oblasti MIP-a (VE 2016, str. 300-304). Najvažnijih 20 projekata usmjereno je na razvijanje sljedećih vještina: kritičko razmišljanje, učešće i interakcija, uključujući kreativnost (VE 2016, str. 300).</p> <p>Dansko vijeće za kulturu definiše MIP, odnosno medijsku mudrost, kao „znanje, vještine i mentalitet pomoću kojih građani svjesno, kritički i aktivno učestvuju u složenom, promjenjivom i fundamentalno medijatomizovanom svijetu“ (Trültzsch-Wijnen et al. 2017, str. 102).</p>	<p>Ne postoji centralno tijelo za MIP, a postojeće politike „stimulišu decentralizovani rad na medijskoj pismenosti“ (VE 2016, str. 294). Mediawijzer.net⁴⁴ - što u prevodu znači „medijska mudrost“ - izraz koji se koristi umjesto MIP-a, ima više od 1.000 članova, a vodi je Ministarstvo obrazovanja, kulture i nauke zajedno sa Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid (NIBG, Holandski institut za zvuk i sliku); Electronic Commerce Platform Nederland (ECP, platforma informacijskog društva); Koninklijke Bibliotheek (KB, Narodna biblioteka Holandskog instituta za sektor javnih biblioteka); Kennisnet, stručni centar za IKT u obrazovanju; Nederlandse Publieke Omroep (NPO, Javno društvo za radiodifuziju).⁴⁵ Ciljevi ove mreže su pomoć u realizaciji programa u oblasti MIP-a i omogućavanje umrežavanja između članova. Neki od članova su Stichting Kennisnet (stručni centar za IKT u obrazovanju) i ECP (Platforma za informacijsko društvo), kao i Institut za zvuk i sliku, koji uključuje Narodnu biblioteku (Ibid). Na primjer, jedan od značajnih partnera su i javne biblioteke koje putem svojih udruženja nude obuke i pomoć nastavnicima u oblasti MIP-a (VE 2016, str. 294).</p>
Slovačka	<p>Zemlja je usmjerena na izradu resursa MIP-a (npr. edukativne video igre, crtani filmovi o sigurnosti na internetu) i državnih programa posvećenih potrebama ugroženih grupa u smislu MIP-a. U okviru jednog od projekata koji predstavlja primjer dobre prakse starijim građanima je omogućena interakcija sa mladima kako bi stekli i usavršili vještine MIP-a. Akademija za mlade i starije (JASA) omogućava mladima i njihovim djedovima i bakama da se priključe univerzitetskim multimedijalnim HD studijima radi unapređenja međugeneracijskog dijaloga i razmjene vještina. Većina od 20 glavnih projekata bila je usmjerena na unapređenje sljedećih vještina: učešće i interakcija, kritičko razmišljanje i mediji (VE 2016, str. 365-369).</p>	<p>Jedini akter koji ima zakonske nadležnosti za oblast MIP-a je Vijeće za radiodifuziju, RT za medije, zajedno sa 17 aktera koji učestvuju u MIP-u (akademska zajednica, javni organi, civilno društvo). Centar za medijsku pismenost (IMEC) je zadužen za MIP u obrazovnom okruženju na nivou cijele države. IMEC saraduje sa ostalim državnim akterima, međunarodnim partnerskim istraživačkim organizacijama, kao i međuresornim programima MIP-a i učestvuje u radu Fakulteta za komunikacije masovnih medija na Univerzitetu sv. Ćirila i Metodija u Trnavi (VE 2016, str. 360-368).</p>
RANA FAZA		

⁴⁴Pogledati: <https://www.mediawijzer.net/op-mediawijzer-net/>.

⁴⁵Pogledati: <https://netwerkmediawijshheid.nl/over-ons/about-dutch-media-literacy-network/>.

Litvanija	<p>MIP se uglavnom sastoji od obezbjeđivanja resursa, angažmana krajnjih korisnika i istraživanja. Program „Media4Change“ okuplja novinare iz različitih sektora radi proizvodnje medijskog sadržaja u cilju bolje zastupljenosti socijalno ugroženih grupa. „Učenje o filmu“ obuhvata skup intervencija namijenjenih mladima i djeci koje vode eksperti sa ciljem unapređenja vještina i razumijevanja. Dvadeset glavnih projekata usmjereno je na unapređenje sljedećih vještina: kritičko razmišljanje, korištenje medija i kreativnost (VE 2016, str. 258, 260-261).</p>	<p>Uprkos velikom broju aktera u oblasti MIP-a (identifikovana su 83 aktera) od kojih njih 6 ima zakonske dužnosti (Javni organi i NRT), ovom modelu upravljanja MIP-om nedostaje centralno koordinacijsko tijelo i model je rascjepkan između različitih aktera. Akteri u oblasti MIP-a imaju različite mreže, uključujući „Učenje o filmu“, „Siguran internet u Litvaniji“, „Media4Change“ i „Newslit“. Inicijativa u oblasti javnih politika koju su pokrenuli akteri iz Litvanije i njihove kolege iz nordijskih zemalja promoviše planiranje projekata na osnovu stečenih iskustava i razmjene znanja (VE 2016, str. 255-260).</p>
Slovenija	<p>MIP se prvenstveno sastoji od informacijske i digitalne pismenosti i definisana je kao „edukacija o medijima i sa medijima, a usmjerena je na razvoj ključnih vještina, posebno sposobnosti kritičke analize medijskih poruka i prepoznavanje aktivne uloge publike u tumačenju (VE 2016, str. 348).</p> <p>Centar za sigurni internet na državnom nivou ima dvije dežurne telefonske linije i vodi različite projekte koje sufinansiraju EU i Ministarstvo obrazovanja, nauke i sporta.</p> <p><i>Simbioza</i> je projekat koji omogućava starijim građanima da razviju digitalne vještine kroz međugeneracijske, volonterske programe. U periodu od tri godine ovaj program je povezoao preko 15.000 starijih građana sa 9.000 volontera.</p> <p>Postoje dva relevantna edukativna filmska festivala, <i>Slon</i> i <i>Kinobalon</i> koji promovišu MIP u mlađoj populaciji. Glavnih 20 projekata usmjereno je na učešće i interakciju, kritičko razmišljanje i korištenje medija (VE 2016, str. 353-358).</p>	<p>Uprkos nepostojanju koordinacije i modela upravljanja, 20 različitih aktera učestvuje u MIP-u (NRT, pružatelji audio-video usluga, civilno društvo, udruženje novinara, akademska zajednica, javni organi) (VE 2016, str. 349).</p> <p>MIP se realizuje (putem filmskih festivala, edukativnih centara itd.) kroz međuresornu saradnju u kojoj učestvuju javni organi, RT, akademska zajednica, pružatelji medijskih usluga i civilno društvo, kao i drugi državni i nedržavni akteri i volonteri (VE 2016, str. 353).</p>

Tabela 2: Pregled okvira i modela u izabranim zemljama

4.2. Pregledna analiza po zemljama

4.2.1. Dobra praksa: Finska

Finska je prepoznata kao predvodnik u oblasti MIP-a na nivou EU (EAVI 2009). Finski decentralizovani obrazovni sistem omogućava rano uključivanje djece u edukaciju o MIP-u koja je duboko ugrađena u (formalni i neformalni) sistem - što je ključno za mjerljivi uspjeh MIP. Mreža koja okuplja više aktera i uključivanje različitih državnih i nedržavnih aktera, kao što su ministarstva, agencije, opštine, nevladine organizacije, udruženja, fondacije, obrazovne ustanove i druge zajednice (Finsko ministarstvo obrazovanja i kulture 2019, str. 8) za rezultat je imalo to da se politike i strategije (u oblasti obrazovanja, kulture, medija, audio-vizuelnih sadržaja, omladine i socijalne zaštite) usvajaju pod nadzorom jednog centralnog tijela, odnosno Ministarstva obrazovanja i kulture. Pored toga, Ministarstvo pravde (npr. kroz svoj rad na problematici govora mržnje), Ministarstvo transporta i komunikacija (npr. kroz izradu politika u ovoj oblasti), kao i Tijelo za konkurenciju i zaštitu potrošača (npr. kroz organizovanje edukacije potrošača i oglašavanje) također imaju zakonsku obavezu da promovišu MIP u svojim oblastima djelovanja. Državni audio-vizuelni institut, koji radi u okviru Ministarstva obrazovanja i kulture, „ima administrativnu dužnost da promoviše medijsko obrazovanje“. Javni emiter pruža podršku kroz proizvodnju materijala na svojoj web stranici, a odgovoran je i za realizaciju intervencija u oblasti MIP-a (VE 2018, str. 36; Finsko ministarstvo obrazovanja i kulture 2019, str. 33, 37, 40, 53). U praksi, državni organi i opštine učestvuju u promotivnim aktivnostima, dok je obrazovni proces u nadležnosti opština (npr. biblioteke, škole, muzeji) uz učešće organizacija civilnog društva i zajednica - koje se tretiraju kao „akteri iz trećeg sektora“. Univerziteti i druge akademske ustanove, zajedno sa ustanovama za neformalno obrazovanje, nude različite vrste edukacije u oblasti medija (Finsko ministarstvo obrazovanja i kulture 2019, str. 32).

Ovi različiti nivoi MIP-a organizovani su oko dva glavna stuba: (1) MIP kao tradicionalno medijsko obrazovanje - sa naglaskom na Nacionalni odbor za obrazovanje - i (2) promocija edukacije u oblasti MIP-a u kontekstu audio-vizuelnog sadržaja pod pokroviteljstvom Centra za medijsko obrazovanje i audio-vizuelne medije (MEKU) (koji je 2014. godine postao Državni audio-vizuelni institut (KAVI)). Institut je zadužen za „promociju i koordinaciju medijskog obrazovanja na državnom nivou, kao i za nadzor nad emitovanjem audio-vizuelnih programa sa aspekta zaštite djece“ (Finsko ministarstvo obrazovanja i kulture 2019, str. 36). U tom smislu, KAVI provodi tradicionalne regulatorne aktivnosti kroz RT (Finsko regulatorno tijelo za komunikacije - FICORA), kao što su zaštita maloljetnika i određivanje starosnih granica za audio-vizuelne programe, kao i kampanje i programi podizanja svijesti o MIP-u (ibid., p.38). Aktivnosti se uglavnom finansiraju kroz Ministarstvo kulture, pored doprinosa ostalih javnih organa (VE 2016, str. 171-172).

Finski okvir za MIP, zasnovan na dokumentu „Dobra medijska pismenost: Smjernice nacionalne politike 2013-2016, podstiče „društvenu inkluziju, aktivno građanstvo, kritičko razmišljanje, kreativnost i autoekspresiju“ (VE 2016, str. 173; pogledati također: del Mar Grandío et al. 2017, str. 125). Smjernice su ažurirane 2019. godine, pri čemu je naslov promijenjen u „Nacionalna politika o medijskom obrazovanju“, a cilj je „povećanje prilika za razvoj medijske pismenosti kod svih“ (Finsko ministarstvo obrazovanja i kulture, 2019, str. 1). U ovom dokumentu MIP je definisana kao: „sve vještine vezane za korištenje i konzumiranje medija, kao i razumijevanje medija i vještine vezane za stvaranje medijskog sadržaja“⁴⁶ (Finsko ministarstvo obrazovanja i kulture 2019, str. 10). Ažurirane smjernice iz 2019. godine su zasnovane na sljedećim ciljevima: i. sveobuhvatno medijsko obrazovanje namijenjeno različitim grupama koje obuhvata različite teme, kao i prilike za vježbanje tih vještina i sticanje novih znanja; ii. kvalitetno medijsko obrazovanje zasnovano na istraživanjima, koje realizuju stručni i iskusni edukatori u skladu sa tematskim planom i programom za MIP baziranim na vrijednostima; iii. sistematsko medijsko obrazovanje kroz objedinjavanje različitih znanja, uključujući bolje planiranje i modeliranje medijskog obrazovanja (Finsko ministarstvo obrazovanja i kulture 2019, str. 11-19). Uz naglašavanje poštovanja ljudskih prava, intervencije u oblasti MIP-a u Finskoj su zasnovane na vrijednostima pismenosti, humanosti i etike, različitosti i ravnopravnosti, održivog razvoja i implementacije u budućnosti (Finsko ministarstvo obrazovanja i kulture 2019, str. 20-23).

Prema podacima ankete koju su proveli akteri u oblasti MIP-a u Finskoj najznačajniji projekat od 2010. godine, mada ne nužno i najbolja praksa, podsticao je aktivno učešće roditelja u identifikaciji uzrasno prikladnog medijskog sadržaja, uključujući igre, video-zapise itd. Pošto su video igre i gejming uopšteno postali fokus MIP-a u zemlji, interaktivni priručnik za edukaciju o gejmingu i „sedmica gejminga“ bili su glavne komponente projekta. U partnerstvu sa Finskim javnim emiterom razvijen je projekat za promociju IKT vještina i online učešće starijih građana, kao i inicijativa o radiodifuziji i novinarstvu namijenjena mladima (VE 2016, str. 173-174; VE 2018, str. 41). U najznačajnije zajedničke aktivnosti aktera KAVI spadaju sedmice medijske pismenosti, koje služe kao forum za širu promociju MIP-a (2017. godine registrovano je 2.700 učesnika), ali i za razmjenu ideja u vezi sa temama i materijalima koje treba pripremiti tokom godine. Jedna od tema iz 2017. je razvoj empatije u online komunikaciju posebno namijenjena djeci i omladini (VE 2018 str. 42).

Akteri iz BiH bi trebali analizirati finški model MIP-a kao primjer dobre prakse iz nekoliko razloga: okvir i modeli upravljanja MIP-om su centralizovani, ali podijeljeni na dva stuba - medijsko obrazovanje i medijska politika - ova podjela podsjeća na postojeći pravac u BiH. KAVI ima ulogu vođenja i koordinacije u kontekstu politike MIP-a i djelimično medijskog obrazovanja u smislu strateškog planiranja i realizacije programa koji su suštinski decentralizovani i raspoređeni na više aktera i disciplina. Pored toga, država, konkretno Ministarstvo kulture i obrazovanja pruža neophodnu

⁴⁶Pogledati: <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/75280>.

finansijsku i političku podršku (npr. izrada zakona kojima se uređuje dati sektor, (Finsko ministarstvo obrazovanja i kulture 2019, str. 33) – što je ključni element za stabilnost i funkcionisanje okvira i modela upravljanja MIP-om u Finskoj. Međutim, MIP u Finskoj je također imao problem nedostatka resursa u smislu „organizacije aktivnosti, zapošljavanja osoblja, raspoređivanja radnih sati, nabavke opreme i materijala, razvoja kompetentnosti i putovanja“ (Finsko ministarstvo obrazovanja i kulture 2019, str. 27).

4.2.2. Napredna faza: Irska

Zakonom o radiodifuziji iz 2009. godine osnovano je Regulatorno tijelo za elektronske medije Irske (eng. Broadcasting Authority of Ireland - BAI) sa zadatkom da promoviše medijsku pismenost (čl.26/2).⁴⁷ BAI je postao predvodnik u oblasti MIP-a kao ključni akter koji je značajno uključen u brojne aspekte MIP-a u Irskoj. BAI je 2016. godine, nakon konsultacija sa akterima, objavio Politiku medijske pismenosti (BAI 2016), dokument kojim je uspostavljen lokalni okvir MIP-a, sa naglaskom na informacijsku i digitalnu pismenost, a koji je također omogućio osnivanje Irske mreže za medijsku pismenost (MLI).⁴⁸ Politika medijske pismenosti ne daje definiciju MIP-a već predlaže skup vještina i elemenata koji bi trebali služiti kao pokazatelji i načini ocjenjivanja MIP-a. Politika je posebno usmjerena na razvijanje sljedećih vještina: i. razumijevanje i kritička procjena radiodifuznog, digitalnog i drugog medijskog sadržaja i usluga u cilju objektivnog odabira i pravilnog upravljanja korištenjem medija; ii. pristup i korištenje radiodifuznih i digitalnih medijskih sadržaja i usluga na siguran način u cilju povećavanja prilika i smanjivanja rizika; iii. stvaranje i učešće, putem medija, na odgovoran, etički i djelotvoran način, u kreativnim, kulturnim i demokratskim aspektima društva (BAI 2016 str. 3-8).

BAI je preuzeo ulogu koordinatora u planiranju u oblasti medijske pismenosti, uključujući odabir godišnje teme, kao i u osiguravanju sredstava za finansiranje projekata kroz različite državne i mehanizme trećih strana (VE 2018, str. 44-46). Bez obzira na svoju ulogu glavnog koordinatora, BAI je fleksibilan i omogućava drugim akterima – naročito partnerima iz sektora industrije⁴⁹ – da se, kroz participatornu i inkluzivnu izradu godišnjih planova rada i drugih strateških dokumenata u oblasti MIP-a, usmjere na područja i prioritete u skladu sa svojim nadležnostima i prioritetima.

Godine 2017, pod pokroviteljstvom BAI-a, zvanično je osnovana Irska mreža za medijsku pismenost (MLI) radi njegovanja dalje saradnje među akterima u oblasti MIP-a (trenutno broji 135 članova, uključujući Ofcom, Udruženje oglašivača u Irskoj, Ured ombudsmana za štampu, kao i kompanije društvenih medija Google, Facebook i Twitter). MLI je „mreža dobrovoljnih članova iz velikog broja sektora, organizacija i

⁴⁷Član 26(2)(g) glasi: Tijelo ima sljedeće dodatne funkcije — da preuzima, podstiče i podržava istraživanja, mjere i aktivnosti usmjerene na promociju medijske pismenosti, uključujući saradnju sa emiterima, edukatorima i drugim relevantnim osobama, pored tradicionalnih regulatornih aktivnosti.

⁴⁸Pogledati: Dokument Irske mreže za medijsku pismenost na: https://www.bai.ie/en/media/sites/2/dlm_uploads/2016/12/BAI_media_literacy_policy_EN1.pdf (2016)

⁴⁹Pogledati partnere programa BE MEDIA SMART na <https://www.bemediasmart.ie/about>.

različitih interesa koji zajedno rade na osposobljavanju ljudi da promišljeno biraju medijski sadržaj i usluge koje konzumiraju, stvaraju i distribuiraju na svim platformama, koju je osnovao BAI.⁵⁰ Radom mreže koordinira Privremena upravna grupa koju čine BAI i još 12 članova, a mreža je zadužena za: „strateške odluke i predstavlja ključne sektore koji učestvuju u promociji i podsticanju medijske pismenosti“ (VE 2018, str. 44). U praksi, MLI koordinira aktivnosti članova, povezuje članove kako bi djelovali sinhronizovano te služi kao platforma za komunikaciju između različitih aktera i promoviše intervencije u oblasti MIP-a kroz kampanje (web stranica MLI).

Jedna od glavnih aktivnosti mreže je kampanja podizanja svijesti pod nazivom „Be Media Smart“ (prev. Budimo medijski pametni) u kojoj se građanima naglašava važnost provjere i kritičke procjene informacija. Ova kampanja, koju je planiralo i organizovalo više od 20 članova mreže (uključujući javne i komercijalne emitere, platforme društvenih medija i udruženja biblioteka) „odličan je primjer šta se sve može postići zahvaljujući ovakvom saradničkom pristupu“ (VE 2020, str. 43). Jedan manji tim sastavljen od aktera i volontera preuzeo je zadatak vođenja kampanje čiji je inicijalni budžet bio 30.000 - 50.000 €, ali se na kraju uspjelo skupiti oko 380.000 € (VE 2020, str. 44). BAI također vodi fond pod nazivom „Sound and Vision“ (prev. Zvuk i slika)⁵¹, koji se finansira iz naknada za dozvole za RTV emitovanje (7% godišnjih neto prihoda)⁵², a koji pruža finansijsku podršku programima eksternog kreiranja sadržaja o irskoj kulturi, naslijeđu i različitosti.⁵³

Slučaj Irske je relevantan za aktere u BiH pošto predstavlja primjer kako RT može učestvovati u MIP-u na jedan fleksibilan i kontekstu prilagođen način koji omogućava inkluzivan model upravljanja i multidisciplinarnu debatu. Rukovodstvo BAI-a je bilo jedan od značajnih elemenata uspjeha, ali to je bilo moguće samo zahvaljujući tome što je zakonom jasno propisana njegova nadležnost za koordinaciju MIP-a za dobrobit svih državljana Irske. Pored toga, činjenica da BAI uživa određeni stepen

⁵⁰Pogledati: Media Literacy Ireland.

⁵¹Zakonodavni kontekst za fond „Sound & Vision“: Član 154(1) Zakonom o radiodifuziji iz 2009. godine propisano je da je BAI dužan pripremiti i ministru dostaviti šemu ili šeme za odobravanje sredstava za održavanje „b)Novih programa usmjerenih na televizijske ili radio emisije radi unapređenja medijske pismenosti kod odraslih“, pri čemu bi teme programa „(b) Pismenosti ili medijska pismenost odraslih - trebale biti usmjerene na metode unapređenja pismenosti ili medijske pismenosti odraslih. Pismenost odraslih se definiše kao sposobnost govora, slušanja, čitanja, pisanja, matematička pismenost i korištenje svakodnevnih tehnologije za komunikaciju i informisanje. Medijska pismenost je definisana u Zakonu kao omogućavanje boljeg razumijevanja prirode i karakteristika radiodifuznih i povezanih elektronskih medija, procesa proces odabira i proizvodnje sadržaja, postojećih sistema pristupa i njihove regulacije“.

⁵²„Osnovne karakteristike šeme

- Šema se finansira iz Radiodifuznog fonda što čini 7% godišnjih neto prihoda od dozvola za RTV emitovanje.
- BAI je zadužen za vođenje tog fonda.
- BAI-eva šema arhiviranja se također finansira iz Radiodifuznog fonda.
- BAI načelno dodjeljuje sredstva po sistemu runde finansiranja.
- Za svaku rundu BAI određuje krajnji rok i datum; vrste prijave koje se mogu podnositi i iznos raspoloživih sredstava“.

Pogledati <https://www.bai.ie/en/broadcasting/funding-development-3/sound-vision-4/#al-block-5>.

⁵³Više informacija dostupno na :<https://www.bai.ie/en/broadcasting/funding-development-3/sound-vision-4/>.

samostalnosti kada je riječ o koordinaciji i finansiranju aktivnosti u oblasti MIP-a i inicijativa mreže omogućava fleksibilno planiranje i koordinaciju većeg broja aktera.

4.2.3. Rana faza: Hrvatska

Zbog kulturoloških i jezičkih sličnosti hrvatski okvir i model MIP-a je vrlo relevantan za kontekst BiH.⁵⁴ Iako u ovoj zemlji ne postoji regulatorna infrastruktura i nadležnost isključivo za MIP, Agencija za elektroničke medije Hrvatske, uključujući njenu mrežu nedržavnih aktera, prepoznata je kao ključni akter u oblasti MIP-a (VE 2018, str.48). Postojeća infrastruktura MIP-a u Hrvatskoj, a posebno jaka pozicija DRT, naročito je relevantna za kontekst u smislu jakog DRT što je slično trenutnoj situaciji u BiH. Agencija učestvuje u planiranju edukativnih aktivnosti i istraživanja nezavisno i uz međunarodnu podršku (na primjer, UNICEF⁵⁵), a također je razvila i šemu vanjskog finansiranja⁵⁶ iz koje se obezbjeđuju sredstva za veći broj projekata (23 projekta u 2018. godini čija je ukupna vrijednost iznosila 40.300 EUR). Pored toga, Agencija učestvuje i u nekoliko kampanja na više platformi, kao i u proizvodnji video materijala i sadržaja za web stranicu⁵⁷ koji sadrži „informacije o uticaju različitih vrsta medija i žanrova na djecu, uključujući teme kao što su sigurnost na internetu, nasilje u medijima, stereotipi, uticaj medija na razvoj djeteta, kao i savjete za roditelje o načinu postupanja u određenim situacijama u stvarnom životu“. Web stranica je rezultat saradnje većeg broja aktera, ne samo kada je riječ o njenom dizajnu i izradi nego i po pitanju redovnog održavanja i dugoročnog učešća aktera (uključujući Fakultet političkih nauka, Akademija dramske umjetnosti te Hrvatski audiovizualni centar). Slično primjeru Finske, Agencija je, 2018. godine, pokrenula veliku manifestaciju pod nazivom „Dani medijske pismenosti“⁵⁸ koja je organizovana u cijeloj zemlji (organizovano je 130 radionica u više od 61 grada uz učešće preko 6.500 djece) (VE 2018, str. 52-54). Pošto MIP kao koncept još uvijek nije značajno prisutan u (regulatornom) okviru za medije (također poznat kao hibridni regulatorni model, pogledati: Matović et al. 2017, str. 185), Agencija stavila naglasak na podizanje svijesti o edukaciji o MIP-u.

Hrvatski model MIP-a je relevantan za kontekst BiH pošto on predstavlja odličan primjer postepenog i organskog razvoja funkcionalnog modela upravljanja MIP-om u kojem DRT ima glavnu ulogu. RAK u BiH bi lako mogao prilagoditi i ostale elemente ovog modela, uključujući partnerstva i saradnju na međunarodnom, državnom i lokalnom nivou.

⁵⁴Hrvatsku su pominjali i eksperti iz RAK-a tokom intervjua, a pominje se i u studijama VE kao potencijalno dobar model (pogledati, na primjer: VE, 2018).

⁵⁵Pogledati: <https://www.unicef.org/croatia/medijska-pismenost>.

⁵⁶ Napomena: uprkos svim nastojanjima mehanizam finansiranja ovih projekata nije bilo moguće utvrditi. Pogledati također: 4.3.2. Potencijalni izvori finansiranja.

⁵⁷Pogledati: <https://www.medijskapismenost.hr/>.

⁵⁸Pogledati: <https://www.medijskapismenost.hr/dani-medijske-pismenosti-2019/>.

4.2.4. Zaključci i stečena iskustva

Iz prethodnih primjera se vidi kolektivna usmjerenost na vještine, kompetencije i znanje kojima se njeguje:

- *kritičko razmišljanje* (npr. razumijevanje načina funkcionisanja medijske industrije i kreiranja medijskih poruka; propitivanje motivacije proizvođača sadržaja radi promišljenog odabira i korištenja medija; prepoznavanje različitih vrsta medijskog sadržaja i procjena sadržaja sa aspekta istinitosti, pouzdanosti i dobijene vrijednosti za uloženi novac; prepoznavanje i upravljanje rizicima po sigurnost i zaštitu na internetu; međukulturalni dijalog, i suprotstavljanje radikalizaciji i govoru mržnje);
- *učešće i inkluzija* (interakcija, angažovanje i učestvovanje u privrednim, kreativnim, kulturnim aspektima društva, kao i promocija demokratskog učešća i osnovnih prava kroz medije);
- *odgovorno korištenje medija* (kao što je sposobnost pretraživanja, pronalaženja i korištenja medijskog sadržaja i usluga).

Ova glavna područja podsjećaju na konceptualni okvir MIP-a opisan u Studiji EAVI-a o aktuelnim trendovima i pristupima medijskoj pismenosti u Evropi koja je identifikovala: medijsko obrazovanje, učešće i aktivno građanstvo te kritičke i kreativne sposobnosti i vještine (EAVI 2021, str. 16). U okviru jedne druge studije u kojoj je vršena procjena konceptualnih okvira MIP-a širom Evrope kao ključni elementi okvira MIP-a definisane su sljedeće vještine, kompetencije i znanja: „razumijevanje, kritičko razmišljanje, kreativnost, konzumiranje, građanstvo, međukulturalna komunikacija i rješavanje sukoba“, a nešto kasnije i znanje iz oblasti medija, operativne vještine i organizacijske vještine (Costa et al. 2017, str. 239). Strateške intervencije u oblasti MIP-a u svim državama članicama VE uglavnom su usmjerene na podršku u proizvodnji resursa, angažmanu korisnika i istraživanjima (VE 2016, str. 40) prema nalazima studije VE o kvalitetnom novinarstvu kroz MIP u okviru koje je utvrđeno da proizvodnja resursa (štampani, audio-video sadržaj, web stranice, TV emisije) zajedno sa informisanjem javnosti i kampanjama predstavljaju glavne najčešće intervencije u oblasti MIP-a (VE 2020, str. 19). Iz prethodnih primjera se također vidi da se rad na MIP-u odvija istovremeno u digitalnom ekosistemu i izvan njega kroz sedmice MIP-a, edukativne centre, organizacije koje rade na problematici sigurnosti na internetu, kao i kroz druge vidove inicijativa, kampanja i organizacija. U zemljama koje imaju dobru infrastrukturu MIP-a te intervencije su, u većini slučajeva, dobro organizovane, strateške u smislu planiranja i ciljeva te se finansiraju uglavnom iz državnih i/ili međunarodnih sredstava (naročito iz podrške EU u slučaju Finske i UNICEF-a u slučaju Hrvatske) uz značajnu saradnju na nivou Evrope.

Na osnovu svega navedenog te na osnovu opširnih empirijskih i teoretskih istraživanja politike MIP-a u Evropi u evropskom okviru MIP-a javlja se pet glavnih tema:

- i. uključivanje studija likovne umjetnosti u medijsko obrazovanje,

- ii. ii. obrada informacija i vještine upravljanja kao prednost pri zapošljavanju;
- iii. iii. promocija građanskog i političkog učešća i (e-) demokratije;
- iv. iv. medijska etika i zaštita potrošača; i
- v. v. tehničke vještine i vještine produkcije (Frau-Meigs et al. 2017, str. 105).

Pored toga, javne politike u oblasti MIP-a širom Evrope uglavnom konceptualizuju „MIP kao stil korištenja medija koji podrazumijeva svjesnost i kritičnost, a odnosi se i na konzumiranje i na proizvodnju sadržaja, zahvaljujući kombinaciji tehničkih i nekih apstraktnijih vještina“ (EK 2007; Trültzsch-Wijnen et al. 2017, str. 100).

Koliko su to metodološka ograničenja dopuštala, ovom studijom se pokušalo pokazati da su, u zemljama u kojima RT imaju glavnu ulogu u modelima upravljanja MIP-om (Ujedinjeno Kraljevstvo, Irska i donekle Njemačka i Litvanija), nadležnosti i ovlaštenja tih tijela propisana zakonom, uključujući i konkretne i odgovarajuće šeme finansiranja i strukturu modela upravljanja. Pored toga, državni organi i institucije zadužene za realizaciju intervencija u oblasti MIP-a pružaju podršku DRT u osiguravanju održivosti i efikasnosti programa politike MIP-a i uključivanju različitih aktera kroz mreže na nivou cijele države (na primjer u UK, Irskoj i Njemačkoj). U drugim slučajevima, tamo gdje RT nemaju konkretnu nadležnost za upravljanje MIP-om (Litvanija i Slovačka), njihovo značajno uključivanje kao ravnopravnih partnera u mreže kojima upravljaju javni organi, kao i angažman drugih glavnih aktera (ministarstva, javni organi i organizacije civilnog društva) očigledno predstavlja najbolju praksu kada je riječ o uspješnoj politici u oblasti MIP-a. Decentralizovani modeli u Sloveniji i Holandiji također su korisni primjeri za kontekst BiH. Slovenački model se oslanja na međuresornu saradnju i mreže volontera u nedostatku državnog MIP-a, dok je u Holandiji mreža „*Mediawijzer*“, koja ima preko 1.000 članova, skoro zamijenila državnu infrastrukturu MIP-a. Uspješnu koordinaciju mreža MIP-a u tim zemljama treba dodatno analizirati kao potencijalne alternativne modele koji bi se također mogli primijeniti u BiH.

4.3. Nove regulatorne prilike, potencijalni izvori finansiranja i modeli upravljanja u nastajanju

4.3.1. Nove regulatorne prilike

Proces digitalizacije je glavna paradigma na kojoj se aktuelna transformacija MIP-a zasniva pa je od ključnog značaja da regulatorni i institucionalni okviri u svim zemljama odgovore uvođenjem regulatornih i neregulatornih mehanizama kojima se garantuje „primjereno isticanje sadržaja od opšteg interesa u okviru definisanih ciljeva od opšteg interesa kao što su medijski pluralizam, sloboda govora i kulturna različitost“ (izmijenjena AVMSD, paragraf 12 i 25), kao i podržavanjem kvalitetnije koordinacije MIP-a i intervencija u toj oblasti u skladu sa prijedlogom datim u izmijenjenoj AVMSD (pogledati: Tabelu 3).

Izmijenjenom AVMSD propisuje se usklađivanje odgovornosti država u Evropi za razvoj i implementaciju efikasnih politika i aktivnosti medijske pismenosti. Proces implementacija pruža BiH jedinstvenu priliku i jasnu zakonsku osnovu za stvaranje kvalitetne šeme upravljanja, kao i za donošenje neophodnih zakonskih izmjena i podzakonskih akata kojima će se propisati uloge, odgovornosti i nadležnosti svih relevantnih aktera. U skladu sa trendovima promjene prirode regulative medija i budućnosti regulative kao takve sve više se insistira na „saradnji-kolaboraciji-kompetentnosti“ (eng. cooperation-collaboration-competence) nego na „komandi i kontroli“ (eng. command and control). Državni regulatori sve češće služe kao državni i međunarodni koordinatori i centri kompetentnosti za MIP. Ovo je naročito značajno za DRT, kako u tradicionalno regulisanim područjima - linearne i nelinearne audio-vizuelne medijske usluge – tako i za platforme za razmjenu video-zapisa (VSP)⁵⁹, pošto je izmijenjenom AVMSD proširen djelokrug regulacije audio-vizuelnih medija tako da uključuje VSP i donekle pružatelje usluga društvenih medija (SMSP)⁶⁰. Odgovornost za implementaciju ovih novih počiva na RT i oni moraju osigurati regulatorni i javni nadzor u dinamičnom i složenom medijskom ambijentu. RT bi posebno trebali voditi računa da sve VSP u njihovoj nadležnosti primjenjuju mjere zaštite maloljetnika od štetnog sadržaja na internetu, zaštite šire javnosti od podsticanja na nasilje i mržnju te javnosti od podsticanja na izvršenje krivičnog djela na internetu (član 28b, paragraf 3). Izmijenjena AVMSD također obavezuje VSP da predvide efikasne mjere i alate za razvoj medijske pismenosti - ključni uslov s obzirom na glavnu ulogu online platformi u omogućavanju pristupa audio-vizuelnom sadržaju. Platforme su također obavezne da podižu svijest korisnika o tim novim mjerama i alatima (član 28b 3(j)). Ispunjavanje ovih obaveza, u cjelini, prate RT u svojstvu nadležnog regulatora ili referentnog tijela za druge evropske regulatore.

Primjena izmijenjene AVMSD je u toku u cijeloj EU. Akteri u BiH - posebno državna tijela (ministarstva) i organizacije javnih medijskih servisa - bi trebali analizirati regulatorni odgovor RT država članica EU, kao i stečena iskustva. Bitno je da RAD nastavi pažljivo pratiti mjere koje preduzimaju vodeća RT u vezi sa VSP kada je riječ o zahtjevima MIP-a. Preostaje da se vidi koji modeli upravljanja će se pokazati kao najbolja praksa i koje normativne aktivnosti u oblasti MIP-a će biti predložene radi ublažavanja potencijalne regulatorne disfunkcije (Rozgonyi 2020).

4.3.2 Potencijalni izvori finansiranja

MIP se u Evropi najčešće finansira iz državnog budžeta (VE 2020, str. 22). Postoje i mogućnosti dobijanja vanjskih sredstava finansiranja od EU (EU je drugi najveći

⁵⁹„Stoga je neophodno da i pružatelji medijskih usluga i pružatelji platformi za razmjenu video promovišu razvoj medijske pismenosti u svim dijelovima društva, za građane u svim starosnim grupama, kao i za sve medije, zapisa u saradnji sa svim relevantnim akterima i uz pomno praćenje napretka s tim u vezi“ (Preambula 59 izmijenjene AVMSD).

⁶⁰„...usluge društvenih medija trebalo bi obuhvatiti ako pružanje programa i video-zapisa koje generišu korisnici predstavlja jednu od osnovnih funkcionalnosti te usluge“(Preambula (4) i (5) izmijenjene AVMSD).

finansijer u Evropi iza pojedinačnih država), a među najčešćim izvorima su drugi međunarodni fondovi, privatni sektor, posebno tehnološke firme, kao i udruženja/mreža, bespovratna sredstava za istraživanja, strana sredstava te javna podrška u vidu donacija, projektnih partnerstava i dobrovoljnih priloga (VE 2020, p.22). Ova sredstva se dodjeljuju u vidu: i. državnog finansiranja (npr. godišnji budžet) ili obaveznih prihoda za MIP (npr. određeni procenat naknada za dozvole); ii. privatnog finansiranja (npr. korporativno i komercijalno finansiranje, fondacije, partnerstva); iii. međunarodne podrške (npr. strane države, podrška EU, donacije međunarodnih organizacija); iv. akademska bespovratna sredstva (npr. bespovratna sredstva za istraživanja).⁶¹

U brojnim Evropskim zemljama dosljedno i održivo planiranje i realizaciju MIP-a, pored značajnog nedostatka sredstava, ugrožava i loša koordinacija, neravnomjeran tok sredstava i sukob interesa aktera (Aroldi et al. 2017, str. 195 i str. 204-209). U kontekstu BiH, koja uglavnom zavisi od vanjskih sredstava za finansiranje manjih do srednjih projekata, veliki nedostatak sredstava predstavlja glavnu prepreku za dugoročno planiranje i realizaciju politike i značajno utiče na infrastrukturu MIP-a u BiH. Pokazalo se da transparentna izrada budžeta i potrošnja u oblasti MIP-a, što se odnosi i na nivo projekata, „gradi povjerenje u projekte i stimuliše učešće i korisnu sinergiju sa drugim društvenim akterima koji su aktivni u ovoj oblasti“ kao što je to slučaj u Danskoj i Holandiji gdje je transparentno finansiranje bilo ključni pokretač za „širenje dobre prakse i potvrdu razvoja politike MIP-a“ (Aroldi et al. 2017, str. 212).

Prema evropskim iskustvima stabilno i održivo finansiranje infrastrukture MIP-a mora poticati iz državnih sredstava i resursa (npr. dodjela budžeta, nacionalne agencije i javni sektor, pogledati: Costa et al. 2017, str. 253), uključujući eventualno pokrivanje operativnih troškova RAK-a. Sredstva iz vanjskih izvora treba koristiti za one intervencije u oblasti MIP-a (mreže, dodatne manifestacije i kampanje) koje su kolaborativne prirode kada je riječ o njihovom planiranju i koje se realizuju u vidu pojedinačnih projekata.

4.3.3. Novi modeli upravljanja koji se oslanjaju na mreže

U nekoliko evropskih zemalja, domaćim zakonom nije propisana nadležnost ili bilo kakav vid obavezujuće odgovornosti aktera u oblasti MIP-a (npr. RT ili javni organi) (VE 2016, str. 36), što ponekad dovodi do različite neravnoteže i nejasnog utvrđivanja prioriteta kada je riječ o područjima MIP-a i akterima (na primjer, obrazovni sektor i sektor medija) te utiče na uspjeh i održivost MIP-a u širem smislu. Značajnu ulogu u poboljšanju ove situacije bi mogla imati dosljedna medijska politika - odnosno stabilno upravljanje i regulacija MIP-a - kao i efikasna i redovna procjena ciljeva i rezultata vezanih za politiku MIP-a (del Mar Grandío et al. 2017, str. 126). Pored toga, kako je već pomenuto u drugim dijelovima ove studije, međuresorna saradnja i značajno

⁶¹Budžeti za inicijative MIP (po projektnoj aktivnosti) kreću se između 1.000 i 1 milion EUR, dok većina operativnih budžeta iznosi 10-50.000 ili 100.000-250.000 EUR (VE, 2020, str.22).

učešće različitih aktera predstavljaju ključne preduslove za efikasno funkcionisanje infrastrukture i okvira MIP-a.

U kontekstu BiH, funkcionisanje nove državne mreže koju čini više aktera predstavlja „ključni resurs koji će DRT pomoći u ispunjavanju dužnosti i obaveza u čitavom spektru regulatornih aktivnosti u njegovoj nadležnosti“ (EPRA 2018, str. 2). Stoga, dalji razvoj i uspostavljanje stabilne mreže MIP-a u BiH treba biti baziran na participatornom i transparentnom modelu koji svim zainteresovanim akterima u oblasti MIP-a pruža fleksibilnost, resurse i mogućnost djelovanja. Tu mrežu treba ojačati kroz konsultativne procese u okviru kojih će se definisati zajednički ciljevi i struktura mreže, a posebno glavni elementi uključujući sljedeće:

- i. definisanje optimalne veličine mreže i kriterije za članstvo, uključujući upravljanje članstvom i pitanja zaštite podataka;
- ii. struktura mreže i modeli upravljanja koji definišu glavne procese donošenja odluka i izvršna ovlaštenja;
- iii. kanali interne i vanjske komunikacije i upravljanje njima;
- iv. načini rada članova (sastanci uživo, redovna skupština, odbori);
- v. upravljanje i osnivanje glavnog tima zaduženog za koordinaciju rada mreže te struktura saradnje za pojedinačne projekte; i
- vi. obezbjeđivanje resursa, kadrovskih i finansijskih – naročito bitno za inicijalno planiranje pošto „iskustava RT koja su već uspostavila mreže MIP-a pokazuju da budžetski zahtjevi nisu veliki, ali je bitno da se za mrežu obezbijede odgovarajuća budžetska sredstva radi rješavanja tekućih pitanja i podrške u ranoj fazi razvoja mreže“ (EPRA 2018, str. 4).

Dosljedni angažman članova mreže i prioritarno njegovanje osjećaja pripadanja i povjerenja (ponovo kroz transparentnost i omogućavanje djelovanja) ključni su za uspjeh mreže. Iz tog razloga, članovima mreže MIP-a mora biti pružena prilika za dosljedno i svrsishodno učešće i interakciju (EPRA 2018, str. 5).

Razlike između okvira MIP-a, finansiranja i modela upravljanja u Evropi uslovljene su specifičnim ciljevima, inherentnim vrijednostima i logikom MIP-a u pojedinačnim zemljama što zavisi od konkretnog konteksta – političkog, društvenog, pravnog, ekonomskog, kulturnog – te od faktora i procesa u datom okruženju. U jednoj studiji iz 2018. godine stručnjaci u oblasti javnih politika predložili su „idealni teoretski okvir“ potpuno funkcionalnog okvira MIP-a koji je sličan prethodno predloženim modelima upravljanja mrežom aktera, kao i glavne dimenzije tog idealnog okvira: i. jedinstven okvir politika (definicije, vrijednosti), ii. koordinacija između javnih organa, iii. razvoj kapaciteta i profesionalizam, iv. proces upravljanja angažmanom drugih aktera i grupa aktera (Frau-Meigs et al. 2017, str. 84). Dakle očigledno je da okviri i intervencije MIP-a u BiH moraju biti zasnovani na društvenom i političkom konsenzusu i dijalogu, a isto važi i za model upravljanja MIP-om koji mogu biti različiti, ali bi trebali odgovarati dinamici u zemlji. Drugim riječima, „definisanje MIP-a tiče se odnosa moći koje treba

utvrditi kako bi se razjasnile uloge ostalih aktera iz javnog i privatnog sektora koji imaju različitu tradiciju i političku istoriju“ (Frau-Meigs et al. 2017, str. 75).

V. Preporuke

Ova studija ima dva cilja. Prvo, u njoj su analizirana iskustva odabranih država članica Vijeća Evrope (VE) koja su prepoznata kao primjeri dobre prakse sa posebnim osvrtom na ulogu RT. Drugo, studija ima za cilj da doprinese jačanju i održivosti postojeće i buduće politike i programskih intervencija u oblasti MIP-a u Bosni i Hercegovini.

U skladu sa tim ciljevima preporuke date u ovom dijelu odnose se kako na modalitete upravljanja, uz naglasak na ulogu RAK-a (5.1), tako i na elemente podsticajnog zakonskog i političkog okvira u BiH (5.2).

5.1 Preporuke u vezi sa modalitetima upravljanja u BiH i ulogom RAK-a

5.1.1 Edukacija/podizanje svijesti

Postojeće i buduće intervencije i programe treba donositi na osnovu višegodišnjeg strateškog planiranja, a u budućnosti na osnovu državne strategije MIP-a (pogledati: Hrnjić Kuduzović i Kerševan Smokvina, 2020, str. 38, 39). U okviru ovog procesa potrebe i prilike u oblasti MIP-a treba detaljno definisati tako da one budu logički povezane i pažljivo odmjerene kroz jedan transparentan i inkluzivan proces. Pošto se područje MIP-a stalno mijenja i širi na nove vidove „pismenosti“ (pismenost u vezi sa društvenim medijima, algoritamska pismenost, digitalna pismenost), važno je da se program MIP-a u BiH prilagodi i proširi kako bi obuhvatio fokus na kritičku i odgovornu online komunikaciju i ponašanje, uključujući teme kao što su pismenost po pitanju oglašavanja, medija zasnovanih na vještačkoj inteligenciji i konzumiranje informacija, kritičko korištenje sistema predlaganja vijesti i njihov uticaj na pravo građana na informisanje, rodno zasnovane prijetnje i dezinformacije na internetu te mehanizmi za borbu protiv toga. Pored proizvodnje resursa (video materijala, brošura, informativnih materijala), veći naglasak treba staviti na proizvodnju interaktivnih, samostalnih resursa (aplikacije, video-igre, masovni besplatni online kursevi (eng. Massive Open Online Courses – MOOC) itd.), ali i nedigitalnih materijala (skupovi, edukativni centri itd.) za one aktere koji ne koriste digitalne alate.

RAK bi trebao predvoditi koordinaciju pomenutih aktivnosti, dok bi njegove vlastite inicijative trebale biti usmjerene na područje zakonskih nadležnosti agencije. Pored toga, predloženi fokus RAK-a na sve građane, uključujući stariju populaciju i marginalizovane grupe i njihove potrebe u oblasti MIP-a, treba proširiti tako da se uključe i druge marginalizovane i nedovoljno zastupljene grupe (npr. LGBTQ+ zajednica, romska zajednica, osobe sa posebnim potrebama i druge „nevidljive“ zajednice, u skladu sa njihovim potrebama).

5.1.2 Istraživanja/izvještavanje

Procese i rezultate istraživanja (studije, analize za potrebe javnih politika, izvještaji, ankete itd.) treba strateški planirati i strukturisati tako da odgovaraju potrebama i intervencijama u oblasti MIP-a. Opšte i specifične ciljeve aktivnosti istraživanja treba dogovoriti u okviru mreže aktera u BiH kao sastavne elemente intervencija u oblasti MIP-a u državi.

Dva su glavna pravca istraživanja kojima treba dati prioritet i dalje ih razvijati, a koje bi trebalo da podrže i ostali glavni akteri u zemlji: (1) Informacijske i MIP navike i potrebe građana BiH i njihovi trendovi te njihovo uključivanje u edukativne resurse; and (2) fokus na ulogama i odgovornosti pružatelja medijskih usluga u jačanju aktivnog građanstva i njihov angažman, doprinos i promocija intervencija u oblasti MIP-a u zemlji, naročito kada je riječ o pružateljima audio-vizuelnih usluga, platformi za razmjenu video-zapisa i nelinearnim audio-vizuelnim medijskim uslugama s obzirom na njihovu sve značajniju ulogu u proizvodnji medijskog sadržaja. Pored analize ponašanja tržišta, istraživanjima bi također trebalo ispitati potencijal i prilike za te učesnike na tržištu, naročito u pogledu identifikacije prilika za saradnju u cilju ostvarivanja sveobuhvatnijeg MIP-a. Pored toga, redovna evaluacija i praćenje MIP-a mora biti sastavni i obavezni dio programa istraživanja, a rezultate treba objavljivati na transparentan i pristupačan način.

5.1.3 Mreža u kojoj učestvuje veći broj aktera

Uspostavljanje mreže aktera sa zakonskim ovlaštenjima, uključujući usvajanje državne strategije u oblasti MIP-a i pratećeg plana aktivnosti, ključno je za održivi MIP u BiH. Tom strategijom i planom aktivnosti treba definisati okvir MIP-a – uključujući potencijalne prioritete i rokove – dodijeliti uloge i odgovornosti – uključujući vođenje računa da RAK ima ovlaštenja da obavlja ulogu koordinacije – i propisati dosljedno finansiranje MIP-a (pogledati također: Hrnjić Kuduzović i Kerševan Smokvina, str. 38).⁶²

Istovremeno, mreža bi – kroz inkluzivne konsultativne procese – trebala nezavisno definisati internu strukturu, procese donošenja odluka i podjelu zadataka (pogledati: Dio 4.3.3 Novi modeli upravljanja koji se oslanjaju na mreže). Mreža bi trebala osigurati da konceptualni okvir MIP-a bude usklađen sa potrebama u zemlji, definisati program MIP-a i uskladiti realizaciju i evaluaciju inicijativa u oblasti MIP-a. RAK bi – zbog stručnosti koju posjeduje – trebao biti pokretač razvoja mehanizama upravljanja kao

⁶² „Za određivanje institucionalnih aktera zaduženih za kreiranje javne politike i njeno provođenje: mapiranje resursa i potreba Ministarstva civilnih poslova BiH u segmentu edukacije građana u oblasti MIP-a; definisanje obaveze MCP u pogledu edukacije građana u oblasti MIP-a; mapiranje resursa i potreba Ministarstva komunikacija i transporta BiH u segmentu razvoja informacijskog društva; definisanje obaveze MKT u pogledu razvoja informacijskog društva; mapiranje resursa i potreba Ministarstva sigurnosti BiH u segmentu sajber sigurnosti; definisanje obaveze MS u pogledu sajber sigurnosti“. Pogledati Hrnjić Kuduzović, Z. i Kerševan Smokvina, T. (2020). Izvještaj o ocjeni projekta: *Ocjena projekta pod nazivom „Medijska i informacijska pismenost za ljudska prava i demokratiju u Bosni i Hercegovini“*. Strasbourg: Vijeće Evrope. str. 15.

što je mreža, ali bi također trebao voditi računa da rezultati rada mreže podržavaju regulatorne funkcije RAK-a i angažman MIP-a.

MIP bi se prvenstveno trebao finansirati iz državnih sredstava kroz institucionalne budžete i organa zaduženih za intervencije u oblasti MIP-a (pogledati također: Hrnjić Kuduzović i Kerševan Smokvina 2020, str. 8, 38-39) uz dodatna sredstva dobijena od trećih strana za projekte. Dodijeljeni finansijski i drugi resursi bi trebali garantovati stabilnost i održivost MIP-a i omogućiti dugoročno i međuresorno planiranje i partnerstva. Mreža aktera bi trebala postati okosnica infrastrukture MIP-a u BiH u skladu sa dobrom praksom u drugim evropskim zemljama.

5.2 Preporuke u vezi sa podsticajnim zakonskim i političkim okvirom

5.2.1 Mreža aktera: utvrđivanje potrebe za posebnom zakonskom nadležnošću

Osnivanje funkcionalne mreže većeg broja aktera bi trebalo biti uređeno zakonom uz definisanje uloga i odgovornosti različitih državnih institucija kao aktera MIP-a. Zakonom bi trebalo propisati osnovna pravila funkcionisanja mreže, uključujući načine obavezne saradnje između aktera. Pored toga, zakonom bi trebalo propisati i šemu javnog finansiranja. Potrebno je minimalno definisati sljedeći okvir:⁶³

- veličinu mreže te kriterije za članstvo i obaveze;
- strukturu i modalitete upravljanja;
- komunikaciju u okviru mreže;
- procedure angažmana i saradnje;
- upravljanje i proceduru donošenja odluka;
- sredstva i finansiranje mreže.

5.2.2 Postojeći zamah, uključujući preuzimanje izmijenjene AVMSD u regulatorni okvir BiH, bi trebao poslužiti kao povoljna i jedinstvena prilika za donošenje i izmjenu relevantnih zakonskih propisa u cilju proširenja nadležnosti RAK-a na MIP pored njegovih regulatornih nadležnosti, a u skladu sa evropskom zakonodavnom praksom. Time će se priznati prethodni i aktuelni rad RAK-a u oblasti MIP-a i potvrditi njegova uloga koordinatora što je neophodno za održivost mreže MIP-a i intervencija u toj oblasti.

5.2.2.1 Jednako je važno definisati jasna zakonska ovlaštenja kojima se podržava koordinatorska uloga RAK-a u mreži aktera, u skladu sa modelom upravljanja mrežom (pogledati: Hrnjić Kuduzović i Kerševan Smokvina 2020, str. 38). Uloga i odgovarajuće nadležnosti RAK-a bi također trebale biti u skladu sa prilikama koje proizilaze iz preklapanja regulative u oblasti medija i sektora elektronskih komunikacija.

⁶³ Pogledati također: 'Media Literacy Networks – Guidelines (2018)'.

RAK bi trebao biti zakonski ovlašten za koordinaciju angažmana različitih aktera u oblasti MIP-a u zemlji, koordinaciju učešća ostalih javnih organa, državnih tijela i aktera iz civilnog društva u intervencijama MIP-a, uključujući uticaj na relevantne procese kreiranja politika (u pogledu obrazovne reforme, kampanja podizanja svijesti, zakonodavnog rada itd.). Ove zakonske nadležnosti bi trebale obuhvatati provođenje aktivnosti kao što su:

- koordinacija aktivnosti ostalih zainteresovanih strana i aktera u oblasti MIP-a;
- formalizovanje saradnje sa nadležnim ministarstvima;
- uključivanje pružatelja audio-vizuelnih medijskih usluga i VSP u promociju MIP-a;
- identifikacija novih aktera relevantnih za MIP; i
- definisanje participatornog, inkluzivnog i jedinstvenog pristupa MIP-u u cijeloj BiH.⁶⁴

5.2.2.2 Zakonska ovlaštenja i izmjena nadležnosti RAK-a u kontekstu MIP-a u regulatornom okviru mora biti praćena zakonski propisanim finansijskim garancijama i dodjelom godišnjeg budžeta. Ukoliko to ne bi bio slučaj, zakonska ovlaštenja i proširene nadležnosti bi bile ugrožene.

5.2.3 Razvoj kapaciteta u RAK-u: osiguravanje povoljnih organizacionih, institucionalnih, kadrovskih i budžetskih uslova.

Institucionalni i organizacijski okvir RT u Evropi, uključujući RAK, se mora uskladiti sa značajnim promjenama u regulaciji audio-vizuelnih medijskih usluga. Raniji režim regulacije radiodifuzije više ne važi, također linearni audio-vizuelni mediji gube primat dok je područje regulacije nelinearnih audio-vizuelnih medijskih usluga ograničeno. U međuvremenu nova regulativa usmjerena na platforme i VSP uvodi novu generaciju regulatornih mogućnosti, uključujući nove vještine i znanje. Na konceptualnom nivou, regulativa će postati suštinski interaktivna djelatnost pri čemu će se dosta pažnje poklanjati dinamici između regulisanih subjekata (platformi) i korisnika (Helberger et al. 2015). Ova transformacija iziskuje od regulatora da se prilagode kako bi ispunili ta očekivanja i efikasno upravljali medijima i komunikacijama te u konačnici izgradili povjerenje kod građana garantujući im puno uživanje sloboda i prava (Rozgonyi 2018).

Stoga je prijedlog da se ulaže u stručnost (npr. stručnjaci IKT u oblasti vještačke inteligencije, analitičari podataka, stručnjaci iz oblasti društvenih nauka specijalizovani za ljudsku dimenziju online učešća i angažmana) kako bi se RAK-u omogućilo da reaguje i prilagodi se potrebama dinamičke regulative, kao i u evaluaciju socio-

⁶⁴ Pogledati: Hrnjić Kuduzović, Z. i Kerševan Smokvina, T. (2020). Izvještaj o ocjeni projekta: *Ocjena projekta pod nazivom „Medijska i informacijska pismenost za ljudska prava i demokratiju u Bosni i Hercegovini“*. Strasbourg: Vijeće Evrope. „Država da zvanično ovlasti RAK da postupa kao koordinacijsko tijelo za MIP. Akteri koji rade u oblasti MIP-a često nisu dovoljno poznati sa aktivnostima ostalih aktera. Za planiranje i realizaciju strateškog pristupa MIP-u neophodno je imenovati koordinacijsko tijelo. Tu ulogu bi mogao preuzeti RAK. Agencija je sve više uključena u aktivnosti MIP-a, posjeduje neophodne resurse, provodi istraživanja i uglavnom je pozitivno prihvaćena od strane ostalih aktera u ovoj oblasti.“ (str. 38).

političkog i ekonomskog uticaja intervencija zasnovanih na učešću saradnji i fleksibilnosti.

5.2.4 Finansiranje: identifikacija odgovarajućih šema finansiranja

Pri definisanju državnih šema finansiranja, uključujući i samofinansiranje (npr. budžetska izdvajanja) u BiH potrebno je voditi računa o sljedećem (Aroldi et al. 2017, str. 212-214):

- i. garantovati finansiranja projekata i programa čak i u slučaju prestanka budžetske podrške trećih strana (problem održivosti);
- ii. uspostaviti finansijski održivu koordinaciju (problem preklapanja programa, interesa i grupisanja);
- iii. učiti iz najboljih praksi u drugim državama i razmjenjivati stečeno znanje;
- iv. pored podizanja svijesti raditi na osiguravanju efikasnih resursa za razumijevanje MIP-a i angažman.

Kada je riječ o potencijalnim mogućnostima dobijanja sredstava od trećih strana, nedavno je u okviru medijskog programa Kreativna Evropa (eng. Creative Europe) pokrenut novi program medijske pismenosti za koji je izdvojen značajan budžet (budžet programa za period 2021-2027. iznosi oko 2,44 milijarde EUR u poređenju sa 1,47 milijardi za for 2014-2020).⁶⁵ Cilj programa Kreativna Evropa, koji ima 3 potprograma – Kultura, MEDIJI i međuresorna grana – je „promocija međuresornih inovativnih i saradničkih aktivnosti, uključujući podršku medijskoj pismenosti i raznolikom, nezavisnom i pluralističkom medijskom ambijentu“. Po prvi put program nudi „finansiranje sektora informativnih medija u cilju promocije medijske pismenosti, pluralizma i medijske slobode, kao i aktivnosti kojim bi se javnim medijskim servisima pomoglo u prilagođavanju na strukturne i tehnološke promjene sa kojima se suočavaju“.⁶⁶

Preporuka je da sektor audio-vizuelnih medija i multimedija u BiH pokuša da dobije sredstva iz potprograma MEDIJI u okviru Kreativne Evrope. Prvi poziv za prijavu objavljen je u junu 2021. za temu Partnerstvo u novinarstvu čiji je konkretni cilj promocija medijske pismenosti, a učesnici iz BiH, uključujući RAK, su pozvani da se prijave,⁶⁷ putem Deska Kreativne Evrope u Bosni i Hercegovini.⁶⁸

Pored toga, preporuka je da se RAK uključi u učešće BiH u Akcionom planu digitalnog obrazovanja EU (2021-2027).⁶⁹ Ova inicijativa podržava održivo i efikasno prilagođavanje sistema obrazovanja i obuke u dva prioriteta područja: i. podrška

⁶⁵ Pogledati: <https://ec.europa.eu/culture/news/creative-europe-2021-2027-programme-launch>.

⁶⁶ Pogledati: <https://ec.europa.eu/culture/funding-creative-europe/cross-sectoral-strand>.

⁶⁷ Pogledati: Poziv News-Journalism partnerships (CREA-CROSS-2021-JOURPART)

⁶⁸ Desk u Bosni i Hercegovini vodi konzorcijum koji čine dvije organizacije- Akcija iz Sarajeva i Vizart iz Banja Luke. CED BiH ima dvije kancelarije- jednu u Sarajevu, zadužena za podprogram Kultura, i jednu u Banja Luci, zadužena za podprogram Mediji. Pogledati: <https://kreativnaevropa.ba/about#>.

⁶⁹ Pogledati: https://ec.europa.eu/education/education-in-the-eu/digital-education-action-plan_en.

razvoju efikasnog ekosistema digitalnog obrazovanja; i ii. unapređenja digitalnih vještina i kompetencija radi digitalne transformacije. Ciljevi ovog akcionog plana u domenu politike predviđaju razvoj vještina digitalne pismenosti, uključujući nošenje sa dezinformacijama.

5.2.5 Znanje: prikupljanje podataka i razmjena informacija i iskustva

Razvoj i saradnja kroz različite državne i međunarodne mreže je, vjerovatno, najznačajniji način povećanja uticaja MIP-a u zemlji i prilagođavanja dinamičnim procesima i potrebama u oblasti MIP-a. Stoga, proaktivno učešće kroz razmjenu eksperata, saradnju sa evropskim mrežama (skupovi u organizaciji EAVI-a, EPRA-e, MIP VE itd.) i direktno sa RT pruža jedinstvenu priliku za donošenje inovacije u oblasti MIP-a u BiH i proširenje postojeće infrastrukture u zemlji. Preporučena zakonska ovlaštenja i nadležnosti, zajedno sa uvođenjem mreže aktera na nivou države i održivim finansiranjem, ključni su elementi kojima se garantuje kapacitet RAK-a, kao i drugih državnih i nedržavnih aktera, za provođenje postojećih i budućih intervencija u oblasti MIP-a i razvijanje podsticajnog ambijenta za slobodu izražavanja koja je ključna za demokratski razvoj zemlje i društvenu koheziju.

Prilog 1: Ograničenja

Metodološka ograničenja, uključujući faktore koji su uticali na izbor metodologije i dizajn istraživanja za potrebe Studije, uslovljena su raspoloživom literaturom, dokumentima politika i drugim resursima. Postojeći podaci i literatura su prilično ograničeni s obzirom na to da „ne postoji jedinstvena platforma ili baza podataka iz koje bi se mogli dobiti uporedivi, ažurni podaci o stanju u oblasti MIP-a u Evropi te su komparativne studije složene, vremenski zahtjevne i skupe“ (VE 2018, str. 8; pogledati također: Frau-Meigs et al. 2017 str. 30; VE 2016, str. 1).

Prilog 2: LITERATURA

Bibliografija

Aroldi, P., Mariño, M. V., & Vrabec, N. (2017). Evaluation and funding of media and information literacy [Procjena i finansiranje medijske i informacijske pismenosti]. U Frau-Meigs, D., Velez, I. and Michel, J.F. (2017). *Public policies in media and information literacy in Europe*[Javne politike u oblast medijske i informacijske pismenosti u Evropi] (1. izdanje, str. 194-224.). London: Routledge.

(VE 2015): McGonagle, T. (2015). Positive obligations concerning freedom of expression: mere potential or real power? [Pozitivne obaveze u pogledu slobode izražavanja: puki potencijal ili stvarna moć?]. U Andreotti, O. (Ed.) *Journalism at risk: Threats, challenges and perspectives*[Novinarstvo u opasnosti: Prijetnje, izazovi i perspektive]. 1. izdanje, str. 9-35. Strasbourg: Vijeće Evrope.

(VE 2016): Vijeće Evrope: Evropska audiovizuelna opservatorija(eng. European Audiovisual Observatory). (2016). Mapping of media literacy practices and actions in EU-28[Mapiranje praksi i aktivnosti medijske pismenosti u EU-28]. Strasbourg.

(VE 2020): Chapman, M., & Oermann, M. (2020). Supporting Quality Journalism through Media and Information Literacy.[Podrška kvalitetnom novinarstvu kroz medijsku i informacijsku pismenost]. (DGI(2020)1). Pripremila Komisija eksperata za kvalitet novinarstva u digitalnom dobu (MSI-JOQ), Strasbourg.

(VE 2018): Tomljenović, R. (2018). Regulatory Authorities for Electronic Media and Media Literacy: Comparative Analysis of Best European Practices. [Regulatorni organi za elektronske medije i medijsku pismenost: Komparativna analiza najbolji praksi u Evropi]. Strasbourg.

Costa, C., Car, V., & Papadimitriou, S. (2017). Good practices and emerging trends in media and information literacy [Dobre prakse i novi trendovi u medijskoj i informacijskoj pismenosti]. U Frau-Meigs, D., Velez, I. and Michel, J.F. (2017). *Public policies in media and information literacy in Europe* [Javne politike u oblast medijske i informacijske pismenosti u Evropi] (1. izdanje, str. 227-268.). London: Routledge

del Mar Grandío, M., Dilli, S., & O'Neill, B. (2017). Legal frameworks for media and information literacy [Zakonski okviri za medijsku i informacijsku pismenost]. U Frau-Meigs, D., Velez, I. and Michel, J.F. (2017). *Public policies in media and information literacy in Europe* [Javne politike u oblasti medijske i informacijske pismenosti u Evropi] (str. 116-129). London: Routledge.

Drotner, K., Frau-Meigs, D., Kotilainen, S., & Uusitalo, N. (2017). The double bind of media and information literacy: a critical view on public policy discourses about MIL. [Kontradiktornosti medijske i informacijske pismenosti: kritički pogled na diskurse javnih politika o MIP-u]. U Frau-Meigs, D., Velez, I. and Michel, J.F. (2017). *Javne politike u oblasti medijske i informacijske pismenosti u Evropi*. str. 269-284. London: Routledge.

(EAVI 2009): Celot, P. (2009). Study on Assessment Criteria for Media Literacy Levels: A comprehensive view of the concept of media literacy and an understanding of how media literacy levels in Europe should be assessed.[Studija o kriterijima ocjenjivanja stepena medijske pismenosti: Sveobuhvatan pregled koncepta medijske pismenosti i potencijalnih načina ocjenjivanja stepena pismenosti u Evropi]. Brussels: EAVI.

(EAVI 2021): Evropsko udruženje za zaštitu interesa gledalaca (eng. The European Association for Viewers Interests) (EAVI).(2021). *Study on the current trend and approaches to media literacy in Europe* [Studija o aktuelnim trendovima i pristupima medijskoj pismenosti u Evropi]. Brussels.

(EPRA 2017): Chapman, M., Machet, E. & Gunhild Haugan-Hepsø, T. (2017). *Comparative Background Paper: Media Literacy: Focus on the role of regulators* [Komparativna analiza: Medijska pismenost: Fokus na ulozi regulatora]. Radna grupa 1: Medijska pismenost: Fokus na ulozi regulatora. Strasbourg: Evropska platforma regulatornih tijela. (EPRA)

(EPRA 2018): Chapman, M. (2018). European Platform of Regulatory Authorities: Media Literacy Networks - Guidelines.[Evropska platforma za regulatorna tijela: Mreže medijske pismenosti - Smjernice]. Strasbourg: European Platform of Regulatory Authorities. (EPRA).

Grupa evropskih regulatornih tijela za audiovizuelne medijske usluge (eng. European Regulators Group for Audiovisual Media Services) (ERGA). (2020). Improving Media Literacy Campaigns on Disinformation.[Unapređenje kampanja medijske pismenosti o dezinformacijama].

Ferrés, J., & Piscitelli, A. (2012). *Comunicar. Media Education Research Journal*. [La competencia mediática: propuesta articulada de dimensiones e indicadores]. *Comunicar*, 38, 75-82.

Frau-Meigs, D., Velez, I., & Michel, J. F. (2017). Mapping media and information literacy policies: new perspectives for the governance of MIL [Mapiranje politika medijske i informacijske pismenosti: nove perspektive upravljanja MIP-om]. U Frau-Meigs, D., Velez, I. and Michel, J.F. (2017). *Public policies in media and information literacy in Europe* [Javne politike u oblasti medijske i informacijske pismenosti u Evropi. 1. izdanje. London: Routledge.

Helberger, N., Kleinen-von Königslöw, K., & Van Der Noll, R. (2015). Regulating the new information intermediaries as gatekeepers of information diversity [Reguliranje novih informacijskih posrednika kao zaštitnika informacijske različitosti]. *Info*, 17(6), str. 50–71.

Hodžić, S., Petković, B. & Bašić Hrvatinić, S. (2019) Medijska i informacijska pismenost u Bosni i Hercegovini: brojne inicijative civilnog sektora i nedostatak javnih politika. Fondacija za razvoj medija i civilnog društva "Mediacentar". Sarajevo: Mediacentar. str. 7–90.

Hrnjić Kuduzović, Z. & Kerševan, T. (2020). Project Assessment Report: *Evaluation of Project "Media and Information Literacy for Human Rights and Stronger Democracy in Bosnia and Herzegovina"* [Izveštaj o ocjeni projekta: *Ocjena projekta pod nazivom „Medijska i informacijska pismenost za ljudska prava i demokratiju u Bosni i Hercegovini“*]. Strasbourg: Vijeće Evrope.

Irion, K., & Jusić, T. (2013). Međunarodna pomoć i demokratizacija medija na Zapadnom Balkanu: Međunacionalno poređenje pomoći u oblasti medija na Zapadnom Balkanu, Sarajevo: Centar za društvena istraživanja Analitika.

Matović, M., Juraitė, K., & Gutiérrez, A. (2017). The role of non-governmental actors in media and information literacy: A comparative media systems perspective [Uloga nevladinih aktera u oblasti medijske i informacijske pismenosti: Komparativni pogled na medijske sisteme]. U Frau-Meigs, D., Velez, I. and Michel, J.F. (2017). *Public policies in media and information literacy in Europe* [Javne politike u oblasti medijske i informacijske pismenosti u Evropi]. 1. izdanje, str. 159-193. London: Routledge.

(Ofcom 2021): Edwards, L. Stoilova, M., Anstead, N., Fry, A., El-Halaby, G. and Smith M. (2021) *Rapid Evidence Assessment on Online Misinformation and Media Literacy: Final Report for Ofcom*. [Brza procjena dezinformacija na internetu i medijske pismenosti: Konačni izvještaj za Ofcom].

Rozgonyi, K. (2018). A new model for media regulation [Novi model regulacije medija]. *Intermedia*, 46(1), str.18–23.

Rozgonyi, K. (2020). Negotiating new audiovisual rules for Video Sharing Platforms: Proposals for a Responsive Governance Model of speech online. [Dogovaranje novih audio-vizuelnih pravila za platforme za razmjenu video-zapisa: Prijedlog respozivnog modela upravljanja govorom mržnje na internetu]. *Revista Catalana de Dret Públic*, 61, 83–98 *Revista Catalana de Dret Públic*, 61, 83–98.

Trottier, D. & Fuchs, C. (2015). *Theorising Social Media, Politics and State, Protests, revolutions, riots, crime and policing in the age of Facebook, Twitter and YouTube* [Teorija društvenih medija, politike i države, protesta, revolucija, pobuna, krivičnih djela i rada policije u eri Facebooka, Twittera i YouTubea]. New York and London: Routledge.

Trültzsch-Wijnen, C. W., Murru, M. F., & Papaioannou, T. (2017). Definitions and values of media and information literacy in a historical context [Definicije i vrijednosti medijske i informacijske pismenosti u istorijskom kontekstu]. U D. Frau-Meigs, I. Velez and J. F.s Michel (Eds.). U *Public Policies in Media and Information Literacy in Europe* [Javne politike u oblasti medijske i informacijske pismenosti u Evropi]. (1. izdanje, str. 91-115). London: Routledge.

(UNESCO 2019): Gengo, A., Omerovic, O. & Ćendic, K. (2019). Assessment of Media Development in Bosnia and Herzegovina. Based on UNESCO's Media Development Indicators. [Procjena razvoja medija u Bosni i Hercegovini. Na osnovu UNESCO-vih pokazatelja razvoja medija]. Paris: UNESCO.

Vajzović, E. (2020). *Pozicijska studija o politikama i strategijama medijske i informacijske pismenosti u Bosni i Hercegovini – Ver 2.0*: Medijska i informacijska pismenost: Vrijeme je za implementaciju usvojenih principa. Institut za društvena istraživanja, Fakultet političkih nauka, Sarajevo.

Vajzović, E., Džihana, A., Hibert, M., Ibrahimbegović Tihak, V., Bakić, S., Kulenović, F. (2018) Pregledna studija o politikama i strategijama medijske i informacijske pismenosti u Bosni i Hercegovini. Institut za društvena istraživanja, Fakultet političkih nauka, Sarajevo.

Zakonski akti

Bosna i Hercegovina.(2012) Zakon o komunikacijama. Službeni glasnik, br. 98. Usvojen 10. decembra 2012.

Bosna i Hercegovina. (2017) Odluka o razvoju informacijskog društva u BiH 2017-2021. Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, br. 42/17. Usvojena 4. maja 2017.

Vijeće Evrope (1950): Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda, izmijenjena protokolima br. 11 i 14, ETS 5. Usvojena 4. novembra 1950.

Vijeće ministara Bosne i Hercegovine. (2017). *Odluka o razvoju informacijskog društva u BiH 2017-2021*. Službeni glasnik, br. 42/17. Usvojena od strane Vijeća ministara. 4. maj 2017.

(RAK 2019): Regulatorna agencija za komunikacije Bosne i Hercegovine. (2020). *Godišnji izvještaj Regulatorne agencije za komunikacije za 2019.*

Evropska unija. (2010). Direktiva 2010/13/EU Evropskog parlamenta i Vijeća od 10. marta 2010. o koordinaciji određenih odredbi utvrđenih zakonima i drugim propisima u državama članicama o pružanju audiovizuelnih medijskih usluga (Direktiva o audiovizuelnim medijskim uslugama)

Evropska unija. (2018). Direktiva (EU) 2018/1808 Evropskog parlamenta i Vijeća od 14. novembra 2018. o izmjeni Direktive 2010/13/EU o koordinaciji određenih odredbi utvrđenih zakonima i drugim propisima u državama članicama o pružanju audiovizuelnih medijskih usluga (Direktiva o audiovizuelnim medijskim uslugama) u pogledu promjenjivog stanja na tržištu.

Regulatorni instrumenti (lokalni i međunarodni), ostali dokumenti kojima se postavljaju standardi i presude

Regulatorno tijelo za elektronske medije Irske (eng. Broadcasting Authority of Ireland) (BAI). (2016). *Media Literacy Policy* [Politika medijske pismenosti]. Irska.

Vijeće Evrope. (2005). Deklaracija CM(2005)56 Odbora ministara o ljudskim pravima i vladavini prava u informacijskom društvu. Strasbourg.

Vijeće Evrope. (2014). Preporuka CM/Rec(2014)6 Odbora ministara državama članicama o Vodiču o ljudskim pravima korisnika interneta. Strasbourg.

Vijeće Evrope. (2018). Preporuka CM/Rec(2018)1 Odbora ministara državama članicama o pluralizmu medija i transparentnosti vlasništva nad medijima. Strasbourg.

Vijeće Evrope. (2018). Preporuka CM/Rec(2018)7 Odbora ministara državama članicama o Smjernicama za poštovanje, zaštitu i ostvarivanje prava djeteta u digitalnom okruženju . Strasbourg.

Evropska komisija. (2020). Izvještaj o Bosni i Hercegovini za 2020. godinu uz Saopštenje Komisije Evropskom parlamentu, Vijeću, Evropskom ekonomskom i socijalnom odboru i Odboru regija. SWD(2020)350, konačna verzija. Brussels.

Evropska komisija. (2007). Saopštenje Komisije Evropskom parlamentu, Vijeću, Evropskom ekonomskom i socijalnom odboru i Odboru regija: Evropski pristup medijskoj pismenosti u digitalnom okruženju. COM/2007/0833 konačna verzija, Brussels.

Evropska komisija. (2018) Saopštenje Komisije Evropskom parlamentu, Vijeću, Evropskom ekonomskom i socijalnom odboru i Odboru regija, *Borba protiv dezinformacija na internetu: Evropski pristup*. COM/2018/236, konačna verzija.

Evropska komisija. (2020) Saopštenje Komisije Evropskom parlamentu, Vijeću, Evropskom ekonomskom i socijalnom odboru i Odboru regija o Evropskom planu aktivnosti. COM/2020/790, konačna verzija.

Evropska komisija. (2020). Plan za medijski i audio-vizuelni sektor (MAAP).COM(2020) 784, konačna verzija.

Evropski sud za ljudska prava. *Dink protiv Turske* (br. 2668/07, 6102/08, 30079/08, 7072/09 i 7124/09). Strasbourg, 25. januar 2012.

Evropska unija. Plan aktivnosti u oblasti ljudskih prava i demokratije za period 2020–2024.

Ministarstvo obrazovanja i kulture Finske. (2019). MIL in Finland: National media education policy [MIP u Finskoj: Nacionalna politika u oblasti medijskog obrazovanja]. (urednici Slomaa, S. & Palsa, L.). 2019:39. Finska.

Irska. Zakon o radiodifuziji iz 2009. (eng. Broadcasting Act 2009) (br.18).

Irska. Zakon o komunikacijama iz 2003. (eng. Communications Act 2003), usvojen 29. decembra 2003.

Ofcom. (2019). *Making sense of Media bulletin*. [Bilten pod nazivom Razumijevanje medija].

Ofcom. (2020). *Making sense of Media bulletin*. [Bilten pod nazivom Razumijevanje medija].

Ofcom. (2020). *Ofcoms' proposed plan of work 2021/22: Making communications work for everyone*. [Prijedlog plana rada Ofcoma za 2021/22: Da svi imaju korist od komunikacija].

Vijeće Evropske unije. (2020). Council conclusions on media literacy in an ever-changing world. [Zaključci Vijeća o medijskoj pismenosti u svijetu koji se neprestano mijenja] 2020/C 193/06.

UNESCO. (2014) Pariška deklaracija o medijskoj i informacijskoj pismenosti u digitalnom dobu.

UNESCO/GAPMIL. (2016). Preporuke iz Rige o medijskoj i informacijskoj pismenosti u promjenjivom medijskom i informacijskom okruženju.